

LA MUGA

ELS TRESORS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS AL COSTAT DE LA MUGA
DE BOADELLA I LES ESCAULES

AJUNTAMENT DE BOADELLA I LES ESCAULES
DAVID SERRA BUSQUETS | 2024

ÍNDEX.

I. INTRODUCCIÓ

II. GEOGRAFÍA I GEOLOGIA.

III. CLIMA, FLORA I FAUNA.

IV. APROFITAMENTS ECONÒMICS DEL RIU.

V. PRIMERS POBLAMENTS HUMANS. FORMACIÓ DELS DOS POBLES AL COSTAT DEL RIU.

VI. RESCLOSES DE LA MUGA A BOADELLA I LES ESCAULES.

VII. ELEMENTS D'INTERÈS ARQUEOLÒGIC, ARTÍSTIC, ETNOGRÀFIC I HISTÒRIC AL COSTAT DEL RIU.

VIII. EL RIU "LA MUGA" EN EL FUTUR EN EL MUNICIPI DE BOADELLA-LES ESCAULES.

I. INTRODUCCIÓ

El present informe, realitzat pel Cronista Oficial del municipi de Boadella i Les Escaules, a petició de l'equip de govern municipal de l'ajuntament de Boadella i Les Escaules, legislatura de 2023 a 2027, ha de servir per posar en valor els elements d'interès històric, artístic, arqueològic i etnogràfic derivats del pas del riu la Muga pel terme municipal.

Tots aquests elements s'haurien de protegir, estudiar i divulgar per l'enorme potencial cultural i turístic que tenen i que ajudarien a revitalitzar la vida econòmica i social del municipi.

Primer cal saber què tenim i què cal preservar, donar-lo a conèixer a les diferents administracions del país perquè ens ajudin a obtenir subvencions per conservar, preservar i divulgar aquest enorme patrimoni que l'acció humana des de la Prehistòria fins a l'actualitat ha anat construint al costat del riu.

Un ajuntament d'un municipi petit, amb pocs habitants i pocs recursos, no pot fer front a les despeses que suposa conservar tot aquest patrimoni per això les administracions públiques tenen l'obligació d'ajudar.

Aquest informe ha de ser una eina de treball per l'ajuntament i altres administracions perquè sàpiguen el que cal preservar per les generacions futures i divulgar-ho.

II. GEOGRAFÍA I GEOLOGIA.

II. a. GEOGRAFÍA DEL RIU.

El riu la Muga travessa el terme municipal de NW a SE. El terme municipal de Boadella i Les Escaules té una extensió de 10'73 km², format pels pobles de Boadella i Les Escaules. Boadella és el cap de terme, situat a la riba dreta del riu, i a 89 m d'altitud. Les Escaules es troba a 3'3 km Muga avall i també a la dreta d'aquest riu.

El municipi ocupa una petita vall regada pel riu Muga en el seu curs mitjà, abans

d'entrar en contacte amb la plana empordanesa. Aquesta vall es troba envoltada per muntanyes i pujols que no superen els 300 m d'alçada i que són els últims contraforts pirinencs que limiten la plana empordanesa. Al N es destaca la serra dels Tramonts i a migdia la dels Eixarts, les carenes de les quals formen la divisòria amb els termes veïns de Biure i Terrades; al SE limita amb el de Llers i al NW amb el de Darnius. Els cims més alts del terme són el Puig del

Penjat (263 m), Puig Cargol (260 m), Puig Gros (191 m) i Puig Molló.

A part del riu Muga un altre curs fluvial de certa importància és el torrent de la Caula. Aquest torrent, a uns 500 m a llevant del poble de Les Escaules, forma un saltant d'aigua de 30 m d'alçada.

Hi ha altres torrents de curs irregular, com el còrrec del mas Serra, el del Noguer, el còrrec Vidaller, el de les Escorregades, el de la Font, el de la Coromina, les Llentiscles, dels Arbres i el còrrec Fondo.

II. b. GEOLOGIA.

El municipi se situa en el sector oriental del Pirineu Axial i al nord de la Depressió de l'Empordà.

El Pirineu Axial, al nord de l'embassament de Darnius-Boadella està representat per dos tipus de materials d'edat paleozoica: una sèrie metamòrfica cambroordoviciana (gneis, esquist, pissarra) i materials tardihercinians (granodiorita, granti i tonalita) que afloren en el vessant meridional del Massís de les Salines. Al sud de l'embassament s'hi desenvolupa una sèrie detrítica i carbonatada (calcària, marga, gres i conglomerat) d'edat paleògena.

La Depressió de l'Empordà correspon a una depressió tectònica que s'enfonsa de manera progressiva en direcció oest-est com a conseqüència de la formació d'un conjunt de falles esglaonades de direcció NO-SE, entre els que cal destacar la falla d'Albanyà i la de la Jonquera-Figueres.

Aquesta depressió està reblerta per materials neògens.

Tots aquests materials es troben recoberts per sediments al·luvials associats a la dinàmica hídrica de la Muga i dels seus tributaris.

La geologia condiciona la morfologia del territori. La banda sud de l'embassament de Darnius-Boadella es caracteritza per relleus molt erosionats de tipus estructural i delimitats pel conjunt d'encavalcaments i falles distensives neògenes. Les principals formes de relleu que es troben en el municipi són Puig Molló, Puig Cargol (260 m), Puig Penjat (213 m) i Puig Gros (191 m).

Segons l'inventari d'Espais d'interès Geològic que recull el Patrimoni Geològic de Catalunya, en el municipi de Boadella i les Escaules s'hi localitza part d'una geozona anomenada Boadella i la Salut de Terrades.

El paisatge de la vall de la Muga des de la serra de Santa Magdalena permet distingir una sèrie geològica de notable interès didàctic. De sud a nord: En primer terme, l'escarpament de la Salut amb les calcàries eocenes del Mantell del Cadí. En el mateix vessant nord de la cinglera, prenent la carretera que baixa a Boadella, es poden reconèixer els materials vermells garumnians i el pinçament de materials metamòrfics, amb els fòssils més antics de Catalunya; abans d'arribar a l'embassament, una zona coberta per la vegetació correspon als materials eocens

de la Formació Sagnari, margues i lloms de calcàries que arriben fins a les aigües del pantà; segueixen els relleus torrats dels Penya-segats de la Muga i del puig de Rocacorba, que continuen fins a la presa, als peus dels quals s'arriba a reconèixer el contacte discordant entre els materials vermells garumnians i el batòlit granític de Sant Llorenç; al nord de l'embassament apareix el serrat del Sentinella, on tornen a aparèixer les calcàries i argiles vermelles garumnianes, formant l'anomenat sinclinal de Darnius.

Per la zona del mas Joer de Boadella hi ha capes de gresos i argiles vermelles del Garumnià. Formen part de la faixa situada a l'est de la Falla d'Albanyà amb materials garumnians. Al llarg d'aquesta faixa, els materials vermells es troben delimitats, al nord, mitjançant un contacte discordant amb els granits de basament que formen el vas de la presa del pantà Darnius Boadella. El límit sud, mentrestant, el constitueix una superfície d'encavalcament profunda, d'orientació oest-est. La presència i orientació d'aquesta estructura profunda condiciona el traçat del riu en alguns indrets, com és el cas del colze de noranta graus que fa el riu després del mas Romaní de Boadella, aigües avall de la presa, adaptant-se a l'orientació d'aquesta estructura. També són atribuïbles a aquest encavalcament, algunes surgències d'aigües termals profundes que apareixen al llarg del seu traçat, com és el cas de les Deus de can Bartolí, al nord de Boadella.

En el sector de Biure-Pont de Molins apareixen dues escates encavalcants. Una escata superior, situada al nord i formada per margues i calcàries margoses del Keuper i dolomies (Triàsic Superior), calcàries i dolomies taulejades del Juràssic (Lias). Aquesta escata és recognoscible en els relleus situats entre el pont del Passallís de Boadella, la font d'en Boixò, el castell i el nucli urbà de Biure i en els relleus de Passamillà i del Puig del Cau de les Guilles.

La Muga en el seu pas per Boadella i Les Escaules troba primer terrenys granítics del Paleozoic als peus de la presa i per la central dels Pilans i el mas Joer (541 ma-252 ma). Seguidament pel sector mas Joer, les Boïgues i mas Fornioli, ja troba terrenys calcaris del Paleocè (66 ma-56 ma), terrenys vermellosos del Garumnià i del Eocè (56 ma-33'9 ma) amb formacions calcàries. Al costat del riu hi haurà també terrasses del Plistocè (2'58 ma-0'129 ma) amb sediments del riu, conglomerats i argiles. Aquests terrenys seran els predominants des del mas d'en Fornioli de Boadella fins al mas Salellas de Les Escaules, tocant els municipis de Llers i Pont de Molins.

Pel que fa a les unitats de relleu, de la presa de l'embassament de Darnius-Boadella fins al poble de Boadella, forma part de l'anomenat Mantell de Basament. Del poble de Boadella fins al poble de Les Escaules i el límit del municipi amb els de Llers i Pont de Molins, les valls al costat del riu formen part de la Conca de l'Empordà i

les muntanyes que encerclen les valls formen part de l'anomenat Mantell del Cadí.

Les principals formacions que afloren al municipi són:

- Granit amb megacristalls de feldespat potàssic.
- Metavulcanites.
- Conglomerats, gresos, argiles i margues.
- Unitat carbonatada superior.

- Calcàries, bretxes calcàries i calcàries margoses (Formació Irpí).
- Margues esquistoses de la Formació Sagnari.
- Calcàries, margues, gresos, margues i llims de la Formació Corones.
- Margues i margocalcàries de la Formació Amàncies.
- Argiles ocre i vermelloses.
- Terrassa fluvial.
- Dipòsits col·luvials recents.

III. CLIMA, FLORA I FAUNA.

III a. CLIMA.

El clima que afecta a la Muga en el seu pas pel municipi de Boadella i Les Escaules es pot considerar del tipus Mediterrani humit. Aquest clima es caracteritza per hiverns suaus, estius secs i pluges sobretot tardorenques.

Les temperatures són moderades. La mitjana anual és de l'ordre dels 17 °C. La mitjana mínima del mes de gener és de 13 °C, mentre la mitjana màxima del mes d'agost és de 30'3 °C.

La pluja és de règim mediterrani; arriba als 680 mm/any. La tramuntana, vent fred i violent, bufa principalment a l'hivern, de 60 a 70 dies l'any. La neu és poc freqüent igual que les pedregades.

Durant la tardor i també a la primavera solen haver-hi alguns aiguats que fan

créixer la Muga i els torrents que durant la resta de l'any no porten aigua.

En els darrers anys s'està observant una major llargada de les sequeres i pluges cada vegada més irregulars, torrencials i escasses.

Troben dues àrees "font" respecte a l'origen de les precipitacions: les lligades a baixes pressions a la Mediterrània, que poden generar importants quantitats de precipitació amb els episodis de llevant, i també la circulació de tempestes orogràfiques que es formen sobre els Pirineus Orientals i l'àrea de l'Alta Garrotxa i que s'estenen cap a les Salines (més difícilment arriben al massís de l'Albera).

L'important gradient altitudinal que s'observa entre els fons de les planes i les parts més elevades afavoreix importants ascendències de l'aire humit mediterrani,

generades per efecte de l'escalfament de les vessants. Aquest fet permet, amb situacions favorables, la formació de processos convectius i de condensacions suficients perquè es puguin formar o reactivar tant les tempestes estivals com els fluxos inestables d'origen marítim.

Cal destacar que, tot i la complexitat que presenta la zona, l'orientació de les valls, principalment les de la Muga i de l'Arnera, permet captar les reserves d'aire humit marítim. La conca de la Muga és propensa a patir inundacions amb certa periodicitat, degut, principalment, a les seves característiques pluviomètriques extremes, a les seves particularitats geomorfològiques i a la modificació del territori per part de l'home.

Les avingudes o inundacions a la conca d'aquest riu empordanès són conegudes, popularment amb el nom de mugades. Durant aquests episodis, l'aigua de la Muga baixa estrepitosa i, a la capçalera, presenta un marcat color vermellós, que té l'origen en les terres vermelles que hi ha al naixement del riu.

L'estudi d'aquests fenòmens històrics permet diagnosticar les principals problemàtiques de la zona d'estudi, detectar punts conflictius de la xarxa fluvial i estudiar el fenomen hidrometeorològic que provoca l'increment de cabal circulant.

Durant el procés de recerca d'antecedents s'han trobat referències d'avingudes enregistrades per les estacions de la "Confederación Hidrográfica del Pirineo

Oriental", la Junta d'Aigües, el Servei Meteorològic de Catalunya i l'Agència Catalana de l'Aigua.

A les estacions d'aforament de la Muga que hi ha a Boadella d'Empordà i a Castelló d'Empúries s'ha obtingut una estimació dels valors de cabal màxim instantani i cabal mig diari durant els episodis històrics d'inundació.

La relació cronològica que es presenta a continuació ha estat extreta d'un document cedit per l'ACA i recull els aiguats més significatius des de principis del segle XX fins l'any 2006:

- 29 de setembre de 1913 (aiguat de Sant Miquel)
- 14-17 de desembre de 1932
- 17-18 d'octubre de 1940 (aiguat de Sant Lluc)
- 28 de setembre de 1941
- 24 de febrer de 1944
- Febrer de 1959
- 21 de novembre de 1961
- 11 d'octubre de 1962
- 4-8 de novembre de 1962
- 20 d'octubre de 1965
- Octubre de 1970
- 19-20 de setembre de 1971
- 5-6 de gener de 1977
- 17 de gener de 1979
- 20 de gener de 1982
- 15-18 de febrer de 1982
- 1-5 de març de 1986
- 15 d'octubre de 1986
- 3 d'octubre de 1987
- 3-4 de desembre de 1987

- 18 de novembre de 1989
- 1 de juny de 1992
- 26 de setembre de 1992
- 1 de novembre de 1993
- 10 d'octubre de 1994
- 19 d'octubre de 1994
- 28-29 de gener de 1996
- 12 de novembre de 1999
- 11 d'abril de 2002
- 12-16 d'octubre de 2005
- 12-15 de setembre de 2006

Si reculem molt en el temps trobem una gran mugada documentada l'any 1421 amb un relat que diu: *“A 8 de octubre 1421 fou en Empurdà tant gran diluvi d'aigües, que muntaren sobre el pont de Besalú ultra deu pams, muntà sobre lo Pont de Molins, derruí l'horta de Peralada, dirruí lo lloch de Santa Llogaya d'Algama, Sant Pol sa Calsada, donà gran dany a Figueres, derruí e se'n manà tot lo lloch de Cabanas, en què estaven ultra sexanta fochs e no y romàs res, morí molta gents; perderen tots los bestiaris, viures y béns”*.

L'any 1850 el diari “El Clamor público” del dia 28 de setembre publica una notícia sobre unes inundacions a l'Empordà: *“Nuestro corresponsal de Rosas nos escribe el 19 lo que copiamos a continuación: Tres días consecutivos con sus noches diluviando han inundado la comarca. Todo el Ampurdán es un verdadero lago que describe horizonte a una distancia infinita (...) y hasta este momento no sabemos que hayan acontecido más desgracias irreparables*

que la desaparición del molino harinero de Boadella con todos sus habitantes (...).”

En el llibre de Baptismes de la parròquia de Santa Cecília de Boadella va quedar anotada una gran mugada el dia 15 d'abril de 1865.

Per tradició oral sabem que durant el S.XIX va haver-hi una mugada que va arribar l'aigua del riu a la plaça major de Boadella i una altra que l'aigua va arribar sobre la pila de pedra del celler de can Moliner de Boadella.

Durant el S.XX moltes mugades arribaven al Portal i carrer del Ginebre de Boadella entrant dins de l'edifici de la Societat.

També hi ha record d'un dia que a Boadella feia sol i va haver-hi una forta tempesta cap a Maçanet de Cabrenys. Una gent va avisar uns llenyataires que estaven tallant arbres prop de la Muga pel mas d'en Forniol de Boadella que marxessin del costat del riu. Al poc temps de marxar i recollir les eines va arribar la crescuda del riu i varen cobrir els ponts. A Boadella no va ploure ni una gota.

També es diu que un any quan s'estava construint l'embassament de Darnius-Boadella una mugada es va emportar moltes eines i maquinaria de les obres. Els obrers confiats deixaven moltes eines al costat del riu i alguns deien que feien un embassament en un riu sec. Aquella riuada els va fer canviar d'opinió.

Tot i això el riu la Muga viu llargs períodes de sequera com el que estem vivint els anys 2022-2023.

III b. VEGETACIÓ I FLORA.

Al costat de la Muga es formen boscos d'arbres de ribera on trobem arbres com els verns (que formen vernedes), pollancres, plàtans, arbres blancs, freixes i vímets o salses. També hi ha alguna alzina, roure i pi. El sotabosc presenta garrics, lligabosc, heures, joncs, esbarzers, gallerans i falgueres. Es troben nombroses espècies de líquens i molses.

III c. FAUNA.

Prop de la Muga hi ha ocells com els corriols, els blauets, les merles d'aigua, els becadells, bernats pescaires, garses blanques, polles d'aigua i molts ànecs salvatges.

Els peixos que més es poden trobar al riu són les truites, que gairebé cada any es repoblen. Menys freqüents són les carpes, les llisses, les anguiles i els barbs.

El riu està vedat a la pesca en una gran part del terme i cal una autorització per pescar-hi.

Entre els mamífers més peculiars del riu la Muga trobem la llúdriga, molt abundant fins a principis del s. XX i que va desaparèixer a mitjans de dit segle per la caça furtiva per vendre'n la pell. Sortosament aquest animal ha estat reintroduït al riu gràcies a l'anomenat "Projecte Llúdriga" impulsat per naturalistes del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà i la Generalitat de Catalunya, amb el suport de Caixa de Catalunya. Es varen capturar llúdrigues d'Extremadura, Astúries i Portugal per alliberar-les a la Muga quan ja no en quedava cap exemplar.

La zona del riu on hi ha més llúdrigues és entre Pont de Molins i l'embassament de Darnius-Boadella, sobretot per Les Escaules. Actualment la població de llúdrigues ha anat pujant i ja ocupa moltes altres conques.

En els darrers anys han aparegut espècies invasores com el coipú o el visó que s'han escapat de granges i poden malmetre l'hàbitat natural de les espècies autòctones.

IV. APROFITAMENTS ECONÒMICS DEL RIU.

Des dels orígens dels primers poblements humans al costat del riu, aquest ha aportat aigua pel sosteniment dels humans i dels animals domèstics, la pesca (truites, carpes, llisses, anguiles, barbs) i caça

d'animals que habiten prop dels rius (llúdriga –molt preuada per la pell fins a mitjans del S.XX-, ànecs, diferents ocells de riu –corriols, blauets, merles d'aigua, becadells, garça blanca-).

El fet d'haver-hi un curs regular d'aigua ha provocat l'afluència d'animals salvatges que ha afavorit la seva caça des de temps prehistòrics fins a l'actualitat. A l'estiu quan moltes contrades queden amb els torrents i basses seques el riu la Muga sempre porta aigua.

Fins a mitjans del S.XX hi havia una indústria domèstica que consistia en tallar les branques dels vímets o (arbust que creix prop dels rius) i també canyes per vendre'ls a Figueres per fer cistells i coves.

Gràcies a pous, recs i canals tan a Boadella com a les Escaules hi ha hagut sempre sectors d'horta al costat del riu i algunes terres també han estat de regadiu (alguns camps del mas Forniol de Boadella ja durant la primera meitat del S.XX es regaven amb un sistema de recs i canonades de ferro). També amb bombes de motor es regaven camps de presseguers propers al riu i darrerament amb aspersors es regaven alguns camps de farratges pel bestiar.

Prop del riu també han proliferat des de la segona meitat del S.XX algunes granges de porcí.

Del riu s'ha tret sempre sorra i còdols de riu emprats en les construccions i edificis de Boadella i Les Escaules al llarg de la història.

En les zones del terme de Boadella on hi ha terres argiloses, en algunes terrasses prop del riu hi havia forns per coure rajoles i teules. Hi ha restes d'un forn de coure rajoles prop del riu per terres del mas Serra,

altres topònims com camp de la Teularia del mas Forniol, Mallol de la Teularia del mas Marcè o el camp de la Rajoleria del mas Ribes del Pla, indiquen l'existència de forns per fer teules i rajoles (són principalment del S.XVIII encara que és possible que ja alguns fossin d'època medieval).

A Les Escaules es conserva un pou del glaç del S.XVIII d'enormes dimensions. Durant aquell segle i també el XIX s'aprofitava el glaç que es formava durant l'hivern a la Muga i al torrent de la Caula i es guardava dins aquest pou per tenir glaç per vendre a l'estiu.

A Boadella hi ha les restes d'un pou de glaç més petit a la zona de les Deus, sota del mas de can Bartolí prop del riu.

També s'ha conservat el topònim de Pou del Glaç en el territori prop de can Tapa al costat de la Muga i sota la Coma Joanola del camí que va al Molí del Castell. Aquest topònim indica l'existència d'un altre pou del glaç.

Ja durant l'Edat Mitjana hi havia molins per moldre cereals als dos pobles. Eren petites construccions amb uns mecanismes per moldre el gra molt bàsics que recollien l'aigua del riu amb unes recloses fetes de pedra i troncs d'arbres i conduïen l'aigua per uns canals o recs per fer anar les moles de pedra dels molins.

A Les Escaules es troba documentat un molí l'any 1155. Consta que els cònjuges Ramon Bernat i Lombarda amb el seu fill

donaren als esposos Ramon i Beatriu el molí anomenat Guad de Les Escaules.

En un altre document de l'any 1203 es dona a entendre l'existència d'altres molins al terme de Les Escaules. Es tracta d'un establiment emfitèutic l'objecte del qual era un molí que la família Cases concedia als germans Arnau i Ramon Fortià, així com a Guillem Celler, tots ells caps de casa de les Escaules.

En la sèrie d'escriptures del monestir de Santa Maria de Vilabertran es troba un testament de l'any 1210 en el qual el noble Guillem de Terrades deixava al seu cosí germà Bernat de Palau un molí situat a Sant Martí de Calidis (les Escaules).

Segons un llibre inèdit escrit l'any 1730 per Gregori Pelliser, regidor del comú de Llers, s'especifica que les Escaules, durant el S.XIV, tenia nou molins. Aquests molins estaven repartits sis a la Muga i tres més al torrent de la Caula.

En el torrent de la Caula encara es conserva el molí de can Borràs (seguint el carrer de Figueres fins a la Masia). L'edifici sembla ser del S.XVIII, possiblement reconstruït damunt una edificació més antiga. Conserva encara la majoria dels elements del molí fariner, amb els murs de la bassa i la resclosa. També conserva un popular pont d'un sol arc.

Vers al SO hi ha l'antic molí d'en Traver i ara dit d'en Caixàs, amb una gran bassa, també aprofitant aigua del torrent de la Caula, al lloc dit la Masia, al carrer de Figueres. Presenta una gran bassa.

Antigament era un molí fariner que cap als anys 20 del S.XX fou convertit en central elèctrica.

Sota el poble de les Escaules, al costat de la Muga i de la carretera que condueix a Boadella hi ha el petit molí conegut pel nom de la Molina. Ha conservat força la seva estructura original, i ens permet comprovar que els molins eren edificacions petites amb els baixos destinats a la maquinària del molí i el pis superior destinat a habitatge del moliner i la seva família.

A Boadella el primer molí que consta documentat es trobava a les terres de l'antic mas Palau (actual mas Ribes del Pla), segons un pergamí de l'any 1290.

En una relació de capbreus dels anys 1320 i 1321 conservats a l'arxiu de la Biblioteca Nacional de Catalunya consten a Boadella els molins de la Serena, Sa Freda, Bramasacs, molí d'en Sanoila, Sabauc, molí d'en Gou, Rocafort i Palau.

També és possible que un lloc davant del poble prop de l'actual pont del Cordó que es deia el Pilar a principis del S.XIX fossin les restes d'un antic molí.

L'any 1787 la família Marcè de can Felip va edificar l'anomenat molí del Castell. Possiblement ocupava l'emplaçament d'un antic molí d'origen medieval que fou reconstruït en aquell any. Es troba situat uns 300 m. al SE del poble. A principis del S.XIX fou convertit en central elèctrica.

L'anomenat molí d'en Fornioli està emplaçat prop del mas Fornioli. Sembla un

edifici dels segles XVIII i XIX i conserva encara alguns elements de la maquinària original i el mecanisme que va servir per fer electricitat a principi del S.XX. Aquest molí podria ocupar el mateix emplaçament de l'antic molí del mas Rotllan, esmentat en un document de l'any 1586. El mas Rotllan, junt amb el mas Malloich, eren els masos que ocupaven antigament les terres on ara es troba el mas Forniol.

A mitjan S.XIX a Boadella hi funcionaven dos molins fariners i a Les Escaules, tres.

Antigament alguns trulls per fer oli es construïen al costat del riu perquè es feia servir aigua per la seva elaboració. El trull de can Casademont de Boadella, on ara hi ha el restaurant el Trull d'en Francesc, s'hi havia fet oli seguint un mètode molt primitiu. Era el sistema anomenat premsada a l'orri, que consistia a espremer la pasta de les olives amb un pal. Aquesta pasta era llançada a unes basses plenes d'aigua i es feia bullir fins que l'oli pujava a la superfície.

Alguns d'aquests molins serviren també durant la segona meitat del s.XIX i principis del s.XX per moldre pedres de ciment a les Escaules on la fabricació de ciment era molt important.

Consta que a principi del S.XX les pedreres de ciment de les Escaules proveïen tota la província de Girona i que s'exportava arreu del país i també a França.

Consta que l'any 1865, al molí d'en Miró, hi havia "hornos para la fabricación de cemento romano".

L'any 1872 un tal Josep Marqués Clara pagava l'impost per industrial per una fàbrica de ciment que tenia al molí d'en Miró (actual mas Salellas).

També a finals del S.XIX va començar a fabricar ciment la família Genover de Vilanant, propietaris del molí d'en Genover (o Molí de Baix), proper al pont de Les Escaules, on encara es conserven, a peu de carretera, la construcció dels forns. Al costat hi havia el molí, on les moles mogudes amb la força de l'aigua de la Muga, molien els terrossos de pedra calcària i argila ja cuïta per obtenir el ciment.

Gràcies a aquesta fàbrica de ciment es va construir el primer pont de Les Escaules l'any 1918, que fou finançat per dit Genover.

L'any 1894 l'industrial Jaume Riera Bofill va demanar a l'ajuntament de Boadella i Les Escaules, permís per construir quatre ponts per millorar les comunicacions i servei de la fàbrica de ciment que tenia a l'antic molí d'en Miró. Aquesta fàbrica també aprofitava l'aigua de la Muga per fer anar les moles.

L'any 1929 consta que dit Riera fabricava amb el nom de ciment "La Caula" ciment extra-ràpid i lent, ciment corrent-ràpid i lent, calç hidràulica i Portland natural. Aquest darrer ja des de l'any 1895, segons un article del diari "El Orden" de Figueres: "(...) *Recientemente ha dotado de cuantos aparatos han sido precisos para la más perfecta elaboración de dicho cemento*

Portland, merced a cuyas reformas pueden estos competir hoy ventajosamente con las mejores marcas del extranjero”.

A principis del S.XX l'empresari figuerenc Pau Pagès va construir centrals hidroelèctriques a Boadella i Les Escaules per donar electricitat a poblacions veïnes i a les fàbriques de sabonet que tenia a Pont de Molins i el Molí Nou de Llers.

L'any 1926 un tal Jaume Vidal també feia ciment prop del salt de la Caula.

Per aquells anys el molí d'en Travé del carrer de Figueres també va servir un temps per picar ciment, abans que la família Caixàs el convertís en central hidroelèctrica per donar llum al poble.

Cap a l'any 1930 Lluís Pagès va comprar el molí de Baix i el trull d'en Fortiana als Genover. El molí de Baix el va convertir en central hidroelèctrica per tenir més electricitat per les seves fàbriques i va perfeccionar la maquinària per fer ciment al trull d'en Fortiana.

L'any 1896 Pau Pagès Lloveres, empresari figuerenc de l'electricitat, va fer edificar l'anomenat Molí d'en Grida, prop de les Escaules. Aquest molí havia de servir per moldre sabonet –talc-, però a causa del mal estat dels camins per accedir-hi s'hi instal·là una central elèctrica. La força d'aquesta central es transportava a la fàbrica de talc que el mateix Pagès tenia a Pont de Molins, i també servia per portar corrent elèctric a diferents pobles propers.

L'any 1909 el mateix Pagès establí una central hidràulica en el molí d'en Fornioli de Boadella. L'energia elèctrica que es produïa era transportada per mitjà de cables fins a Figueres. Pagès pagava l'arrendament d'aquesta central a Jaume Perxés d'Agullana, propietari d'aquest molí en aquella època.

L'any 1915, després de demanar permís a l'Ajuntament, va fer aixecar dos metres la presa d'aprofitament d'aigües de la Muga, en el lloc anomenat El Colze. Prop d'aquesta presa hi havia la Central d'en Grida o d'en Miquel, situada a un km a llevant del poble de les Escaules. El mateix any 1915 Pagès va fer construir la presa i la central dels Pilans de Boadella, a uns dos km al NO del poble, en el límit amb el terme de Darnius, prop d'on ara hi ha la presa de l'embassament. L'electricitat que es feia a la Central dels Pilans es transportava amb cables a Figueres. En la construcció de la presa i l'edifici de la central hi participaren alguns veïns de Boadella.

Amb la força motriu de les centrals de Boadella i les Escaules, Pau Pagès va modernitzar la fabricació de ciment d'aquest segon nucli. La central del Molí Nou i la fàbrica de ciment d'en Rafel Pagès varen donar feina a molts veïns d'ambdós pobles.

L'antic molí del Castell de Boadella també es convertí en central hidràulica a començament del S.XX. L'any 1915 el seu propietari Francesc Sala el vengué a la Societat Hidroelèctrica de Figueres.

A Les Escaules, prop del pont de la carretera que condueix a Boadella, hi ha l'antiga central de fer electricitat coneguda pel nom de Molí de Baix. Conserva un curiós pont amb un sol arc i molta de l'antiga maquinària.

El molí d'en Caixàs, antic molí d'en Traver, fou convertit en central elèctrica quan s'instal·là l'electricitat en el poble.

A Boadella l'electricitat es va instal·lar a principi del 1920, després de signar un contracte amb Pau Pagès. Tanmateix, ja l'any 1917, Pagès havia fet portar un cable des de la central dels Pilans fins al local de la Societat de Boadella per il·luminar la festa major d'aquell any.

V.PRIMERS POBLAMENTS HUMANS. FORMACIÓ DELS DOS POBLES AL COSTAT DEL RIU.

En els cingles propers al salt d'aigua de la Caula -500 m a llevant de les Escaules- hi ha nombroses coves naturals. Aquestes coves reben noms ben curiosos: Cova de les Tres Creus, Cova del Diluvi, Cova dels Enamorats, La Monetària, la Cova Fonda i la Cova del Castell.

L'any 1979, l'Associació Arqueològica de Girona va descobrir, en alguna d'aquestes coves, restes prehistòriques que indiquen poblament humà que van del Paleolític Inferior a l'Edat de Bronze.

Les restes trobades a la cova del Castell, situada sota del castell medieval, demostren l'existència de poblament en diferents èpoques. Les troballes del Paleolític Inferior i Mitjà –pedres o còdols polits i fauna (ós de les cavernes)-, a la cova de les Tres Creus, a la cova del Castell i per alguna terrassa propera a la Muga, pertanyen a una població humana d'una antiguitat d'uns 60.000 anys.

Del Paleolític Superior s'han localitzat elements a la Cova del Castell. En aquesta cavitat hi havia un enterrament Eneolític (dents, fragments d'ossos llargs) i junt amb tot això es va trobar un aixovar lític que es componia d'una punta de sílex amb peduncle i aletes, una fulla a dors rebaixat, un gratador i diverses làmines de sílex.

Altres notables troballes de ceràmica del Neolític mitjà -3000-2500 aC- s'han trobat a les coves de la Caula. Es destaquen dos bols ceràmics, amb mugrons en relleu de subjecció, que es penjaven a l'entrada de les coves per a l'obtenció d'aigua de pluja en època neolítica.

Un altre dipòsit de sediments format per restes de ceràmica i fauna (bou, cabra, porc i cavall, principalment) pertanyents al Neolític dona lloc a suposar que el poblament sedentari de les coves de la Caula fou força important.

Pels camps i camins propers a la Caula s'hi veu bocinalla, molt escampada i erosionada, de ceràmica a torn ibero-romana. És a dir, ceràmica indígena d'època romano-republicana. Caldria una exploració del territori per intentar localitzar l'emplaçament d'un possible poblat antic, com sembla que indiquen aquests materials de superfície.

L'estudi dels topònims pot ajudar a descobrir el passat més remot d'aquesta contrada.

Els estudis realitzats sobre el topònim de Boadella diuen que pot provenir de volta – d'una construcció- o de bovada –ramat de bous-. Segons P.Pericay és un nom de lloc d'origen celta.

Altres versions diuen que el nom de Boadella podria derivar del mateix nom del riu Muga: Vora d'ella, Muga d'ella, Bugadella i finalment Boadella.

La tradició oral ens parla que Boadella fou fundat poc després de la retirada dels sarraïns empesos pels francs, a principi del S.IX. Les primeres famílies fundadores provenien del veïnat de Can Vila de Subirats, dins el terme municipal de Terrades. A Can Vila de Subirats s'han trobat restes d'un assentament romà, Vil.la Suspiratus.

Segons una rondalla es va perdre una vaca dels masos de can Vila i la varen sortir de buscar seguint els seus excrements, anomenats "bua" o "bues" a l'Alt Empordà. La vaca fou trobada en uns camps planers al costat del riu on ara hi ha el nucli antic

de Boadella i varen decidir construir-hi un mas. Aquest mas es deia mas Vila en record de la casa d'on venia la primera família que va fundar el poble de Boadella. L'antic mas Vila, que hauria estat la primera família i fundadors del poble estava situat on ara hi ha l'antiga casa de can Casademont de la plaça major. Després d'aquesta casa alguna altra s'establí prop del mas Vila i es fundaren altres masies properes. El topònim vindria doncs de la "bua" de la vaca. "Bua-d'ella", "Bua de la vaca", "Buadella".

Cap a l'any 2010 l'empresa d'arqueologia Janus de Girona va fer unes cates en els camps davant del cementiri de Boadella i darrera el carrer Nou, on havia de construir-se una urbanització. Varen trobar fragments de ceràmica de torn d'estil iberoromana, molt erosionada i escampada. Serien atuells potser fabricats "in situ", molt senzills, de pasta llisa i sense decoracions datables dels segles II i I a.C. Això podria indicar un possible assentament o nucli urbà d'aquella època emplaçat en uns camps que ja serien força planers en aquella època, fàcils de conrear i propers a un corrent d'aigua regular.

A principis del S.XIX es va trobar una moneda ibèrica darrera del castell datada del segle III o II a.C. Aquesta moneda presenta un cap masculí barbat a l'anvers i al revers un cavall al galop o pegasus amb la inscripció en iber que diu "Ausesken" que fa referència a les monedes ibèriques realitzades a l'antiga Ausa, actual Vic, zona habitada pel poblat iber dels ausetans.

És molt semblant a les monedes gregues trobades a Empúries (segles V-III a.C.), cosa que indica que els ibers encunyaren monedes imitant les gregues. El fet de trobar a Boadella una moneda dels ausetans i no del poble que hi correspondria (els indiketes) indica que hi havia intercanvis comercials i monetaris entre pobles ibèrics relativament propers.

Aquesta moneda podria indicar un possible poblament iber dessota o per les proximitats de l'actual castell.

Un altre indicador els ibers en aquestes terres podria ser el nom Boadella. Segons uns estudis del filòleg Joan Almerich "Els cognoms catalans". Ed. Selecta, l'origen etimològic de Boada i Boadella és iber i vol dir "sitja per guardar el gra".

El topònim de les Escaules té la mateixa etimologia que les nombroses Caldes i les Escaldes escampades arreu del nostre país. Provenen del llatí Calidas, que significa brollador d'aigua calenta. Aquests noms assenyalen l'existència d'aigües termals.

Efectivament, en diversos llocs del terme de les Escaules s'han trobat deus d'aigua calenta. Darrerament s'ha dit que unes curioses construccions de pedra situades al costat de la Muga, anomenades molins dels moros, podrien ser banys termals romans.

També s'ha dit que l'actual pou del glaç del S.XVIII de la Caula havia estat un antic dipòsit per recollir aigua d'època romana.

Després de la retirada dels sarraïns – S.VIII- els emperadors francs ocuparen les valls pirinenques com a zona de frontera.

A la zona de l'Alt Empordà es funden els monestirs de Sant Pere d'Albanyà i les Escaules. Aquests monestirs tingueren, a part de la fundació espiritual i cultural, una important funció de colonització agrícola, amb la repoblació consegüent.

El monestir de Sant Martí de les Escaules, dins el comtat de Besalú, ja existia en temps de Lluís el Pietós, emperador dels francs entre els anys 814 i 840. Els monjos d'aquest monestir ajudaren a organitzar la vida dels pagesos que tornaven a colonitzar aquestes contrades després de la invasió sarraïna.

El primer document que fa referència a l'existència d'aquest monestir data de l'any 844, en temps de l'emperador franc Carles el Calb. S'explica que el monestir estava regit per l'abat Adulf i que es trobava dins el comtat de Besalú, al costat del riu Sambuga, l'actual la Muga.

En una data imprecisa, entre els anys 814 i 840, Adulf, el primer abat de les Escaules de nom conegut, aconseguí de Lluís el Pietós un precepte de defensa i immunitat per al seu cenobi. S'ha suposat que fou Adulf qui fundà el monestir, en un moment, també indeterminat, que l'historiador Ramon Abadal suposa entre els anys 820 i 825.

Uns anys més tard el mateix Adulf aconseguí un nou precepte de Carles el Calb que fou expedit a Tolosa el 12 de

maig de 844. En aquest document es confirmen les propietats dels monjos, que eren força considerables. Al comtat de Besalú dominaven el mas Forn i el veïnat de Subirats dins el terme de Terrades; també el lloc de Buchatella, és a dir, el poble de Boadella; dins el comtat de Peralada, el vilar de Leocarcari in monte Albario (muntanyes de les Alberes), que deu referir-se al poblat de Sant Jaume d'Abellars, documentat el S.XI i proper al poble de Cantallops; també la cella Sant Pau de Lirlir, que alguns estudiosos consideren que es tracta de Sant Pau de la Calçada, prop de Figueres.

En el precepte de l'any 844 es fa constar que els monjos havien artigit els erms i aplicat el sistema d'aprisió a una part de les terres. L'aprisió consistia en l'ocupació d'una terra erma sense propietari amb el propòsit d'adequar-la al conreu i explotarla com cal. Aquesta explotació era duta a terme per pagesos colonitzadors que adquirien la terra en propietat al cap de 30 anys. Només conreaven la quantitat de terra suficient per mantenir una família.

El topònims de Serra dels Eixarts, que serveix per designar uns terrenys situats a migdia de l'actual terme municipal, en la línia divisòria amb el municipi de Terrades, té el seu origen en l'anomenat contracte d'eixarmada, que consisteix en un contracte de conreu pel qual el conreador assumeix l'obligació de millorar la finca o posar-la en conreu netejant-la d'esbarzers, mates...Aquesta zona degué ser doncs utilitzada pel conreu (cereals, vinya i

oliveres) en temps del monestir de les Escaules.

Altres topònims que indiquen la rompuda de terres per conrear són el camí de l'Arrebassada per la zona de l'Angla, prop del mas de can Julià i també el territori anomenat Les Buïgues durant l'edat mitjana per terres dels masos Joer i Forniol de Boadella.

La població de les Escaules, en aquell temps, no devia ser gaire important, però cal suposar que l'origen del seu poblament és molt antic. El monestir de les Escaules podria haver estat emplaçat en un indret on hi havia algun edifici més vell de certa importància. El topònim Escaules indica la possible existència d'uns banys termals d'origen romà prop del cenobi. És possible doncs que els monjos fessin renéixer un lloc de culte molt antic. Resulta significatiu el patrimoni territorial que tenia aquest monestir l'any 844. Cal no desestimar tampoc la supervivència o revitalització, a les Escaules, d'un monestir visigòtic.

L'emplaçament exacte de l'antic monestir de Les Escaules encara no ha estat determinat. Fins l'any 1923 es conservaven les ruïnes de l'antiga església romànica de Sant Martí (segles XII o XIII) en els horts que hi ha al costat del salt d'aigua de la Caula, uns 300 metres a llevant del poble. Al costat d'aquesta església hi havia també l'antic cementiri medieval i prop seu es creu que hi hagué un reduït nucli de poblament aprofitant les 30 passes de sagrera o terreny sagrat posat sota la protecció i immunitat

eclesiàstica, que envoltava les esglésies consagrades.

Aquesta zona era sovint inundada per les riuades del riu la Muga, que passa a pocs metres. En temps de forts aiguats els habitants d'aquest primitiu nucli es refugiaven en les coves naturals de la Caula, en llocs més elevats i on hi feien vida durant uns dies. En recents excavacions arqueològiques s'ha trobat ceràmica d'època medieval en aquestes coves.

Hom creu i és del tot probable que l'església de Sant Martí, al costat de la Caula fos una reconstrucció de l'antic monestir alt-medieval.

Tot i això les úniques restes que de moment es poden considerar de l'època del monestir es troben al bell mig del nucli actual de Les Escaules, en l'anomenat carrer d'Amunt. En el lloc on es troba un antic portal baix-medieval que tancava la població hi ha una casa coneguda amb el nom de "Casa Cremada" on s'hi observen uns paraments fets amb lloses sense treballar que es disposen en "opus spicatum" molt ben marcat. Aquest aparell és visible en el mur de ponent de la casa – que és en ruïnes- i en altres fragments dels murs de migdia i tramuntana. La construcció afectava una planta rectangular. El parament en espiga es manté en uns tres metres d'altura màxima. Al seu damunt s'hi bastiren les parets de la casa actual, molt posteriors i de menys gruix.

En la façana de la casa, prop de l'arc del portal, hi ha alguns rastres de fileres en "opus spicatum" força més imperfecte que als murs de l'interior.

L'aparell d'aquestes restes és molt semblant al que es troba en algunes esglésies pre-romàniques (segles IX-X). Segons l'historiador Joan Badia aquestes restes s'han de relacionar amb el monestir de Les Escaules i caldria una exploració del subsol d'aquest indret per sortir de dubtes.

La Casa Cremada limita pel costat de sol ixent amb l'antiga Casa Miró, família documentada el segle XII, avui extingida. Aquesta casa sembla ser que es comunicava amb la Casa Cremada per mitjà d'un passadís avui desconegut.

Darrera de les cases de Can Miró i la casa Cremada hi havia un complex sistema de recs per regar els horts que hi ha, el qual, segons la gent més gran del poble, havia estat ideat en temps dels monjos del monestir.

A Les Escaules no solament hi hagué vida monàstica durant l'Edat Mitja sinó també vida eremítica. L'eremitisme és una forma de vida religiosa d'alguns cristians que, per motius ascètics, es retiren en solitud. L'eremitisme sorgí al segle III.

A Les Escaules hi havia coves naturals, per viure a recer, aigua abundant, pesca i caça pel manteniment de l'eremita que si calgué també conreà la terra o cuidà animals.

A la majoria de les coves properes al salt de la Caula es trobaren restes prehistòriques durant unes excavacions arqueològiques de finals dels anys 70 del S.XX. En els nivells superiors es trobaren restes d'ocupació com a habitatge en època medieval.

La cova anomenada Caula II és la que ha aportat més materials d'època medieval, principalment fragments de ceràmica feta a mà.

Durant l'excavació, a uns 180 cm. de profunditat, aparegué un paviment fet amb pedres petites combinades i ben encaixades una la costat de l'altra, com en un mosaic. Només els sectors marginals de la cova –a menys d'uns 50 cm. de les parets laterals- no eren pavimentats, ja que no calia.

D'altra banda, a la zona marginal no empedrada, arran del mur de tancament, aparegué un suport de pal fet amb pedres autòctones de mida mitjana o petita, combinades formant dos anells superposats. Segons els qui ho excavaren, aquest suport devia aguantar una mena de cortina que acabava de tancar la cova. També es trobaren les restes d'una llar de foc.

Les ceràmiques que aparegueren en aquest jaciment són bàsicament fragments de terrissa de color gris o gris negrós, cuits en una atmosfera reductora. També aparegueren ossos de molts animals domèstics (ovelles, cabres, cavalls, bous, porcs, conills i cérvols...). Els conills, els

cérvols i ossos de porc senglar eren obtinguts de la caça. A part de la terrissa i els ossos, també es trobaren algunes pedres treballades, alguns claus metàl·lics i un molí de mà.

També s'han trobat importants restes de ceràmica medieval a les coves la Caula I i a l'anomenada Cavorca III, terrissa que, segons Joan Badia, podem datar dels segles XI i XII.

També segons Badia, a la cova de les Tres Creus, la més enlairada de tot aquest conjunt de coves del cingle de les Escaules i, per tant, totalment fora del perill dels aiguats, fou on hi hagué probablement vida eremítica. Un dels eremites que l'habitaren deixà gravades tres creus a l'entrada. Aquestes tres creus són de diferents mides.

Segons Joan Badia aquestes coves, a més de servir de refugi als habitants de les Escaules en època d'aiguats, foren habitades per eremites i també pels monjos del monestir del S.IX, situat prop de les coves.

Durant l'època alt-medieval el petit monestir de les Escaules i l'església amb el cementiri al costat devia tenir un reduït nucli de cabanes dels camperols que treballaven pels monjos. Aquest reduït nucli no devia tenir muralles. El petit poble gaudia de l'anomenat dret de sagrera o immunitat (un espai sagrat de trenta passos al voltant de l'església, on tots els edificis i cellers dins l'esmentat perímetre romanien sota protecció eclesiàstica així com el cementiri).

Fora del petit nucli urbà al costat de la Caula hi havia alguns masos escampats, per la zona on actualment hi ha el poble de Les Escaules. Les restes de la Casa Cremada podrien pertànyer a un d'aquests masos. Altres masos escampats d'on ara hi ha el poble podrien ser el mas d'en Dalmau, Nadal, can Miró o can Fortiana. Durant els segles XIII o XIV s'anà abandonant el nucli original per anar ocupant el lloc on ara hi ha el poble. En el nucli original hi quedà l'església i el cementiri amb algunes cases habitades però els masos escampats es convertiren en el nou poblat situat en un lloc més elevat i més tard protegit amb muralles que donaren origen a la força de Les Escaules.

Aquest canvi de situació del poble es degué fer degut a les contínues riuades que inundaven el poble de la Caula.

L'any 1371 el veí Pere Olmell tenia una casa dins la força de Les Escaules. Aquest nucli urbà comprenia l'actual perímetre del poble limitat pel portal del carrer de l'Oli i el portal del carrer d'Amunt. No han quedat restes de les possibles muralles però és gairebé segur que existiren però foren destruïdes durant els segles XVI-XVIII quan es construïren les actuals cases del poble, agafant pedres de la muralla. L'actual casa de can Torres, al costat de l'actual església del S.XVIII es diu que tenia aquest nom perquè hi havia una de les torres de la muralla i que fou utilitzada, en part, per fer el campanar de l'actual església.

L'any 1436 en una sentència on els escaulencs es negaren a contribuir a la reconstrucció del castell de Llers, al·legaren entre altres, que els veïns de Llers mai ajudaven a reparar les muralles o el castell de Les Escaules (durant l'Edat Mitjana Les Escaules i el seu castell –torre dels S.XIV o XV que encara es conserva dominant el poble- eren un dels dotze castells del terme de Llers).

L'any 1002, el monestir de les Escaules s'havia convertit en una església rural depenent de la Seu de Girona.

A final del S.X Boadella passà a dependre del monestir de Sant Pere de Rodes, segons una confirmació de possessions d'aquest monestir per part del bisbe de Girona Miró.

L'any 1115 el lloc de Boadella no devia ser gaire poblat, constituït possiblement per un petit nombre de masos escampats. En aquest any consta que Boadella depenia de la parròquia de Terrades, a la qual va estar lligada durant tota l'Edat Mitjana.

L'any 1123, el comte de Barcelona Ramon Berenguer III donà en feu al comte Ponç Hug d'Empúries les poblacions de Figueres, Pont de Molins i Boadella.

Entre els anys 1124 i 122 els comtes d'Empúries tenien domini directe sobre alguns masos de Boadella, per raó del castell de Mont-roig, dins el terme de Darnius.

L'any 1321, el noble Andreu de Navata hagué de prestar homenatge al bisbe de

Girona per diversos masos situats a la vila de Boadella per venda que li havia fet el cavaller G. de Vilamarí.

L'any 1315 fou Ramon de Vilamarí qui prestà homenatge al bisbe de Girona pel delme del lloc de Boadella. L'any 1321 surt documentat el castell de Boadella, posseït, en indivís, per les famílies Rocabertí i Vilamarí. Els Vilamarí figuren com a senyors barons de Boadella fins a principi del S.XVI.

Durant els segles XII i XIII degué sorgir un reduït nucli urbà als peus del castell de Boadella. El poble va créixer de manera desordenada al costat del castell i la capella de santa Cecília, fundada l'any 1343.

Resten fragments de muralla del nucli antic de Boadella datables dels S.XIII-XIV.

Durant el S.XIV les Escaules tenia unes 42 cases i posseïa nou molins, sis situats a la Muga i tres al torrent de la Caula.

Durant l'Alta Edat Mitjana la població de Boadella i les Escaules vivia repartida en petites masies. En una escriptura del monestir de Santa Maria de Vilabertran de l'any 1124 surten esmentats els masos Perramon i de Bernat Sarrià de Boadella. També s'esmenta el mas de Palacio que seria l'actual mas Palau o Ribes del Pla de la carretera que va de Boadella a Les Escaules. El topònim "Palau" pot indicar una construcció més antiga important (un castell o vil·la romana?).

En un altre document, també el monestir de Vilabertran, i de l'any 1130, apareix documentat el mas de Meroles del terme de Boadella.

De l'any 1185 es conserva un testament pel qual Maria de Gorgues deixa a la seva filla Maria el mas que Pere Arnau de Paloma té a Boadella. Aquest mas, anomenat més tard Palomer o Colomer, estava situat a pocs metres de l'actual mas de can Benet. Encara es poden veure algunes restes o munt de pedres.

VI. RESCLOSES DE LA MUGA A BOADELLA I LES ESCAULES

Els pobles de Boadella i Les Escaules es troben situats en una vall del curs mitjà del riu La Muga. Aquest riu és de règim mediterrani, comportant un cabal irregular d'aigua.

Abans de la construcció de l'embassament de Darnius-Boadella (mitjans del S.XX) aquest riu més o menys sempre portava

aigua al seu pas per Boadella i Les Escaules. Durant l'estiu minvava molt i per això es varen construir petites rescloses per formar petites preses per aturar l'aigua i conduir-la cap a canals i recs i així poder omplir pous, regar horts i alguns camps i fer anar les moles d'alguns molins per fer farina que hi havia des d'època alt-medieval (S.VIII-IX).

Al torrent de la Caula a les Escaules, amb un cert cabal durant forces mesos de l'any, també va fer que s'hi construïssin alguns molins durant l'edat mitjana.

Les rescloses més primitives eren molt senzilles, formades per una barrera de pedres i troncs. Hi havia algunes rescloses més altes que servien per portar l'aigua als canals dels molins i altres més baixes per portar l'aigua a recs de regadiu per omplir pous dels horts.

La fotografia més antiga d'una resclosa del municipi de Boadella i Les Escaules es troba a l'àlbum Rubadunadeu de la Biblioteca Pública de Figueres i datada de l'any 1889. No podem dir de quina resclosa es tracta però sí sabem que és de la Muga del tram entre Boadella i Les Escaules. És una resclosa que presenta un mur de pedra central i dues barreres de socs a cada costat. Segurament així serien la majoria de rescloses dels molins fins a principis del s.XIX. Per aquella època la majoria dels antics molins es convertiren en centrals hidràuliques per fer electricitat i les rudimentàries rescloses es feren més altes i es reconstruïren substituint les troncs per construccions més resistents fetes de pedra i morter. No cal dir que les rescloses de troncs sovint devien ser desfetes quan hi havia grans mugades.

RESCLOSA DELS PILANS O DE CAN PEP

Es troba a pocs metres aigües avall de la presa de l'embassament de Darnius-Boadella. Pertany al municipi de Darnius

però servia per conduir les aigües al canal per fer anar la turbina de la central dels Pilans. Aquesta central fou construïda l'any 1915 per l'empresari figuerenc Pau Pagès per fer electricitat per les seves fàbriques de sabonet de Pont de Molins. La resclosa i la central foren construïdes per gent de Boadella perquè l'accés era millor per aquest poble que per Darnius.

Els "pilans" eren una construcció que s'havia fet a mitjans del S.XIX per desviar l'aigua cap a un canal amb l'intent de regar els camps del mas Joer i mas Forniols però el projecte no va prosperar.

RESCLOSA DEL MOLÍ D'EN FORNIOL O PERXÈS

Uns metres riu avall de la central dels Pilans hi ha la resclosa del molí d'en Forniols entre terres del mas Joer i el camí que condueix a can Romaní i el mas Serra. L'antiga resclosa podria ser molt antiga si tenim en compte que el molí d'en Forniols (antigament d'en Rotllan) ja surt documentat l'any 1586 i possiblement fos d'origen medieval, però també es probable que la vella resclosa i canal del molí fos més propera a dit molí i no on es troba actualment i segurament construïda durant el S.XIX o principis del XX quan el molí fariner fou convertit en central per fer llum i la resclosa devia ser alçada i reforçada al igual que el canal.

Com a curiositat d'aquesta resclosa es pot dir que els primers projectes de l'actual embassament de Darnius-Boadella, que són de finals del S.XIX i principis del S.XX,

esmenten que la presa de dit embassament es construiria on ara hi ha aquesta resclosa i rebia el nom de "Pantano del mas Jué". Finalment per raons tècniques la presa fou construïda on es troba actualment.

RESCLOSA DEL PANTÀ PETIT

Uns metres avall del mas Forniol o Perxés hi ha una resclosa construïda a finals del S.XIX quan es va crear l'estació d'aforament. L'aigua embassada en aquest indret, amb una resclosa no gaire alta, és anomenada Pantà Petit i abans hi venia la gent de Boadella a banyar-s'hi i pescar.

Pocs metres aigües avall d'aquesta resclosa hi ha unes restes d'obra fetes amb pedra que indiquen les antigues palanques per travessar el riu i seguir per l'Angla el camí que portava a Biure fins a principis del S.XX.

RESCLOSA DE LA VERNEDA

Ja arribant al poble de Boadella i prop del cementiri, al paratge conegut per la Verneda per ser l'arbre predominant a cada costat del riu trobem la resclosa del Molí del Castell. Aquesta resclosa al igual que el canal és de finals del S.XVIII i principis del S.XIX construït per fer anar les moles del molí del Castell o can Felip (casa de relleu de Boadella durant el S.XVIII) que tenia molí propi.

També es creu que aquest molí podia ser originàriament un antic molí medieval que pertanyia al castell de Boadella juntament amb algun altre que hi havia al costat del

poble (l'historiador de Boadella Pere Pla Marcè esmenta l'any 1915 l'existència davant del poble, a l'altre costat de la Muga, de les restes d'una construcció molt antiga anomenada "el Pilà" i que podria ser un antic molí).

La resclosa es troba a 1,5 kms. del molí i el canal és una ingent obra d'arqueologia industrial fet a pic i pala per la majoria d'homes del poble d'aquella època. Segons explicava l'avi de can Pla, que ho havia sentit a dir a casa seva, la propietària de can Felip, la Sra. Maria, quan es construïa el canal anava dient als treballadors: *"Ja podeu anar picant que les monedes d'or no me les acabareu pas"*.

A principis del S.XX el molí fou convertit en central per fer electricitat per l'empresari figuerenc Carles Cusí i més tard va passar a Hidroelèctrica de l'Empordà i encara s'hi feia llum als anys 70 del s.XX.

Malauradament fa uns anys es va acabar la concessió de pas d'aigua per aquest canal i fou tancat per l'ACA i ara resta sec. Això comporta un ràpid deteriorament de l'obra a part de restar un atractiu turístic que abans oferia el poble. És lamentable que l'Ajuntament no procuri restaurar i fer que torni a passar l'aigua per conservar-lo.

RESCLOSA DEL CORDÓ

Aquesta petita resclosa davant del restaurant "el Trull d'en Francesc" no conduïa l'aigua cap a un molí sinó a un rec que omplia els pous dels horts d'en Joer, can Calistro, en Fermí, can Serra, can Cufí, can Miquel i altres.

Sovint durant les mugades aquest rec quedava colgat de sorra i els propietaris dels horts havien de netejar-lo de tant en tant. Ara està abandonat però la resclosa i els pous encara hi són....

Per damunt del Cordó, hi havia el passallís o pas de carros del camí de les Cluelles que anava a Les Escaules. Després del Cordó passava dessota l'hort d'en Forcada i anava a sortir davant de can Buxeda del carrer Nou.

RESCLOSA DEL COLZE

Es troba a uns 2 kms. aigües avall del poble de Boadella a l'indret anomenat Colze entre les terres del Bac dels Eixars i els camps del mas Ribas del Pla. És una resclosa força gran i potser la més maca del municipi. Fou construïda a finals del S.XIX per l'empresari Pau Pagès per conduir l'aigua a un canal per fer anar la turbina de la central d'en Grida, uns metres aigües avall i construïda l'any 1896. Durant els anys 20 del S.XX la resclosa fou alçada i es va construir una petita caseta al costat que encara es conserva per protegir el mecanisme de les comportes per tancar i obrir el canal.

Prop d'aquesta resclosa, en terres del mas Ribes del Pla, hi havia un molí documentat l'any 1278 del qual no en queden restes ni en sabem la situació. Podria ser que l'actual resclosa ocupés el lloc de l'antiga del molí medieval.

La resclosa del Colze es troba emplaçada on hi havia el límit dels termes entre Boadella i Les Escaules quan eren municipis independents.

RESCLOSA NOVA O DEL MOLÍ DE BAIX

Passada la central d'en Grida o molí de can Mir la Muga entre en un tram ample i es retinguda per la resclosa Nova que fou molt reformada durant els anys 80 del S.XX. Conduïa l'aigua al canal del Molí de Baix ja al costat del poble de Les Escaules i que va ser l'última central elèctrica construïda a la Muga per Pau Pagès Lloveres cap a l'any 1930. Com a curiositat d'aquesta central, que hi ha el projecte de convertir en museu, es pot dir que prop seu en el canal hi ha un porxo que servia per protegir de les inclemències del temps a les dones que venien a rentar la roba al canal. Aquest porxo el va fer erigir dit Pagès perquè li interessava que les dones hi anessin a rentar perquè amb el sabó engreixaven la turbina i la maquinaria de la central.

RESCLOSA D'EN MIRÓ

Pocs metres després del torrent i salt de la Caula, deixat ja el poble de Les Escaules, hi ha la resclosa del molí d'en Miró el qual es troba uns metres més avall prop de l'actual mas Salellas. Aquest molí és d'origen molt antic i pertanyia a can Miró de Les Escaules, una família de molt relleu des de l'edat Mitja i fins el S.XIX, considerada la més important del poble.

A finals del S.XIX i principis del XX va funcionar com a fàbrica de ciment. Es troba a la vora dreta de la Muga, just al límit entre

els termes municipals de Boadella i Les Escaules i Llers.

A sota el molí d'en Miró hi ha la resclosa del molí Nou (ja dins el municipi de Llers).

LES RESCLOSES DEL TORRENT DE LA CAULA

La més important i digne de visitar quan baixa força aigua pel torrent és la resclosa de la Mina que forma una gran gorga on la gent s'hi banya a l'estiu. Aquesta resclosa

mena l'aigua a recs que porten aigua per regar horts del barri de la Masia i per fer anar antigament els mecanismes de les moles dels molins de can Borràs, d'en Genover i d'en Travé. Aquest últim durant els anys 20 del S.XX fou convertit en central elèctrica per instal·lar l'electricitat a les Escaules i es coneix ara amb el nom de Molí d'en Caixàs, actualment en desús.

VII. ELEMENTS D'INTERÈS HISTÒRIC, PATRIMONIAL, ARQUEOLÒGIC I ETNOGRÀFIC DEL PASSEIG FLUVIAL.

La Muga sempre ha estat una corrent d'aigua regular que ha travessat les valls on hi ha els pobles de Boadella i Les Escaules.

Els pobles han nascut al costat del riu per disposar d'aigua propera, regar hortes i inclús per defensar-se.

També alguns masos i molins es construïren prop de la Muga o del torrent de la Caula.

Amb el pas del temps i l'aprofitament humà d'aquest curs fluvial ha fet que sorgissin rescloses, canals, recs, molins fariners i de ciment, trulls, centrals hidroelèctriques, pous, sínies, forns de teules, pous del glaç, ponts i altres elements d'interès que configuren el nostre paisatge.

Són els nostres tresors donats pel riu i que cal estudiar i protegir perquè formen part del nostre patrimoni i la nostra identitat

1.PONT DELS PILANS. Construït a mitjans del S.XX per comunicar les noves carreteres de la presa de l'embassament de Darnius-Boadella.

2.CENTRAL DELS PILANS. Central hidroelèctrica de principis del S.XX amb elements constructius del Modernisme. Ara en desús.

3.RESCLOSA DEL MOLÍ D'EN FORNIOL. Possiblement d'origen medieval. Reconstruïda els S.XVIII o XIX per conduir l'aigua al canal del molí d'en Forniol.

4.MOLINOT DELS MOROS. Construcció d'origen alt-medieval (S.VIII-IX).

5.FORN DE TEULES I RAJOLES DEL MAS SERRA. Restes d'un antic forn del S.XVIII.

6.POU DEL GLAÇ DE CAN BARTOLÍ. REC DE LES DEUS DE CAN BENET. El pou del glaç fou construït a principis

del S.XIX. El rec de les Deus és d'origen medieval.

7.MOLÍ D'EN FORNIOL. Antic molí fariner d'origen medieval i a principis del S.XX convertit en central hidroelèctrica. Ara en desús.

8.PONT DEL MAS FORNIOL. De finals del S.XIX.

9.PANTÀ PETIT. ESTACIÓ D'AFORAMENT DEL RIU. De finals del S.XIX.

10.PONT DEL PASSALLÍS. L'antic que fou derruït era de principis del S.XX. L'actual té pocs anys.

11.RESCLOSA DE LA VERNEDA. Possiblement d'origen medieval. Refeta el S.XVIII per portar aigua al canal del Molí del Castell.

12.PONT DE LA VERNEDA. Pont de recent construcció. Principis S.XXI.

13.CANAL I RENTADOR. Del canal de Molí del Castell. Caseta amb mecanisme de comportes i restes del rentador on es venia a rentar la roba. Principis S.XX.

14.PARC DE L'HORTA. Ara públic i abans horta privada de la casa Casademont. Es conserva una sínia que era moguda amb un animal.

15.SÍNIA DE CAL MOLINER. CASETA MOTOR HORTA DE CAN PLA. Elements constructius per regar les hortes. Principis del S.XX. Per aquesta zona hi ha les restes d'una construcció d'origen medieval anomenada el Pilar.

16.TRULL DE CAN CASADEMONT. ACTUAL RESTAURANT EL TRULL D'EN FRANCESC. D'origen medieval. S'hi havia fet oli a la manera d'època romana, utilitzant unes basses que s'omplien amb aigua de la Muga.

17.RESCLOSA DEL CORDÓ. Petita resclosa potser d'origen medieval per on passava el camí de les Cluelles que comunicava Les Escaules amb Boadella. Recollia l'aigua pels pous dels horts de can Calistro. També servia de rentador.

18.PONT DEL POBLE. Principis del S.XX. S'utilitzaren pedres de l'antic portal medieval de Boadella derruït cap a l'any 1916.

19.SÍNIA DE MÀ O DE VOLANT DE L'HORT DE CAN CUFÍ. De principis del S.XX.

20.POU DE L'HORT DE CAN SERRA. Dels segles XVIII o XIX. Construcció d'arquitectura popular amb còdols del riu.

21.RESTES DEL PONT DE FERRO DE LA CENTRAL DEL MOLÍ. Restes de l'antic pont de ferro, cables i fustes de principis del S.XX.

22.MOLÍ DEL CASTELL. Possiblement d'origen medieval. Reconstruït a finals del S.XVIII i convertit en central hidroelèctrica a principis del S.XX. Ara en desús.

23.MOLÍ DEL MAS RIBES DEL PLA. Construcció d'origen alt-medieval (S.VIII-IX).

24.RESCLOSA DEL COLZE. Finals del S.XIX. Servia per portar l'aigua al

canal de la central hidroelèctrica d'en Grida. Conserva mecanisme de les comportes i una caseta. Al costat d'aquesta resclosa s'hi ha construït recentment un pas pels peixos.

25.CENTRAL D'EN GRIDA. Finals del S.XIX. Central hidroelèctrica que portava electricitat a les fàbriques de sabonet que hi havia a Pont de Molins.

26.MOLÍ DE LES PUCES. Construcció alt-medieval (S.VIII-IX). Presenta "opus spicatum", possible molí o banys termals?.

27.RESCLOSA DEL MOLÍ DE BAIX. Finals del S.XIX. Manava l'aigua al canal del molí de Baix. Possiblement d'origen medieval, reconstruïda a finals del S.XIX o principis del S.XX.

28.PONT DE LES ESCAULES. Principis del S.XX.

29.MOLÍ DE BAIX O D'EN GENOVER. Possiblement d'origen medieval. Era un molí fariner convertit en molí de ciment a finals del S.XIX i central hidroelèctrica per les fàbriques de sabonet de Pont de Molins a principis del S.XX. En desús.

30.RENTADOR DEL MOLÍ DE BAIX. Principis del S.XX.

31.FORNS DE CIMENT. Finals del S.XIX. Forns d'en Genover.

32.LA MOLINA. Antic molí fariner d'origen medieval.

33.MOLÍ NOU D'EN FORTIANA. Principis S.XX. En queden restes. Fou una fàbrica de ciment fins a finals del S.XX.

34.MOLÍ D'EN PALLISSERA O D'EN TRAVÉ. ACTUAL CAN CAIXÀS. Aprofitava l'aigua del torrent de la Caula. Antic molí fariner potser d'origen medieval. A principis del S.XX fou convertit en central hidroelèctrica per donar electricitat al poble de Les Escaules fins a mitjans del S.XX.

35.MOLÍ D'EN BORRÀS. Antic molí fariner potser d'origen medieval. En desús.

36.EDIFICI DE LA CAULA. Principis del S.XX. Antic restaurant.

37.POU DEL GLAÇ. Del S.XVIII, potser més antic.

38.FORN DE CIMENT D'EN SEGRERA. Principis del S.XX.

39.RESCLOSA DEL MOLÍ D'EN MIRÓ. Possiblement d'origen medieval. Refeta els segles XVIII i XIX. Manava l'aigua al molí d'en Miró.

40.MOLÍ D'EN MIRÓ. Antic molí fariner d'origen medieval. Fou convertit en molí per fer ciment a finals del S.XIX.

VII. 1. PONT DELS PILANS.

Aquest pont fou construït durant els anys 50 del S.XX per comunicar les dues carreteres que menen a la presa de l'embassament de Darnius-Boadella. Es troba al costat de la central dels Pilans de cal Manso de l'any 1915. Un cop passat el pont hi ha una pista forestal que mena als masos de can Romaní i mas Serra del terme de Boadella i la carretera pavimentada que s'enfila per la muntanya anomenada la Serra que arriba fins el pont de la presa de l'embassament.

És un pont força alt que mai ha estat cobert per les crescudes del riu quan l'embassament ha hagut d'obrir les comportes.

Està format per una construcció de pedra i arrebossat que forma tres arcs de mig punt.

VII. 2. CENTRAL DELS PILANS

Aquesta antiga central hidroelèctrica es troba a uns 2,5km de Boadella, al sector Nord del municipi, al costat del límit amb el municipi de Darnius.

S'hi arriba seguint la carretera que mena de Boadella a l'embassament, agafant una bifurcació a l'esquerra que mena a dita central i al pont dels Pilans, construït l'any 1969 i que condueix al mur de

l'embassament. Un cop passat el pont, al costat esquerre hi ha una pista forestal dins les terres del mas Serra que mena a can Romaní i al mas Serra.

El lloc que ocupa la casa era conegut pel nom de Pilans de Cal Manso, per haver estat una antiga propietat de cal Manso del carrer Set de Boadella. El torrent que passa darrere la casa rep també el nom de Clot dels Pilans i serveix de línia fronterera entre els municipis de Boadella i Darnius.

Aquesta central fou edificada al costat del riu La Muga i la turbina era moguda per l'aigua del canal que conduïa l'aigua del riu recollida uns metres aigües amunt, a la resclosa dels Pilans, dins el terme de Darnius. L'edifici actual no s'ha modificat gaire a com era originalment, construït a principis del segle XX. Als baixos de la central hi havia les màquines i al pis superior hi havia la vivenda del centraler i la seva família.

L'edifici és un exemple de centrals semblants que hi ha seguit el riu la Muga, actualment totes en desús però que conserven molta de la maquinària antiga. Les façanes presenten la combinació de

rajoles de terra cuita amb pedres i arrebossat pintat de blanc, recordant una certa inspiració modernista. Les obertures de les portes i finestres es troben emmarcades amb rajoles i maons.

La construcció és bastida amb pedra desbastada de diverses mides disposada irregularment i lligada amb morter de calç. A les cantonades hi ha carreus desbastats.

Prop de la casa Pilans hi havia les restes de dues masies de les quals se'n desconeixia el nom ja l'any 1915.

L'any 1863 la finca dels Pilans era propietat d'Antoni Pla Serra de cal Manso del carrer Set o Sec de Boadella. Aquesta finca feia unes vint vessanes repartides en quinze vessanes de bosc d'alzines sureres i matollar a la pendent de la muntanya, un camp i un hort d'unes dues vessanes i mitja prop del riu on ara hi ha la casa i unes dues vessanes més d'erm.

Cap a principis del segle XX, el propietari del mas Joer, Josep Cardoner Casademont, terres que llindaven amb aquesta finca dels Pilans, va decidir comprar la finca a cal Manso per unir les terres del mas Joer amb la finca que tornava a ser de dit Cardoner saltant la dels Pilans, és a dir, volia treure's el veí. L'operació fou molt favorable per cal Manso doncs no demanaren diners sinó una permuta canviant els Pilans per la Vinya Gran de Boadella, propietat de dit Cardoner-Casademont. La Vinya Gran, de l'antiga casa Casademont de Boadella, era una finca molt propera a Cal Manso, al

carrer Set i molt millor doncs era més planera i feia 40 vessanes, amb vinya, camp, oliveres i una part de bosc.

Rebia el nom Pilans pel fet que en el lloc on ara s'aixeca el pont hi havia dos pilons de pedra de principis del segle XIX, al costat del riu. Aquests pilans els havia construït un tal Joan Moriscot, fill de l'Armentera, que era mestre de cases i es casà amb la pubilla Gaspar del mas de can Bartolí de Boadella. Dit Moriscot també fou el constructor del pou del glaç que hi ha a can Bartolí.

Aquests pilans es feren, possiblement, amb el propòsit de construir un canal per conduir aigua a les terres del mas Joer. Al costat esquerra del riu, es veia, encara a principis del segle XX el rec conductor que havia de dur l'aigua a l'esmentat mas. Sembla ser que aquest projecte no prosperà i prou se'n queixava el secretari de l'ajuntament Pere Pla quan deia que aquest projecte hauria estat de molt profit pel poble. Molt més que no la central de fer llum, que com que transportava la llum a Figueres i no a Boadella no suposava cap benefici pel poble.

L'antic rec conductor fou aprofitat per fer el canal d'aigua de principis del segle XIX que després de fer anar la turbina de la central dels Pilans, anava fins al molí d'en Forniol (del mas Forniol) i seguia fins al poble.

Durant els anys 1914 i 1915 Pau Pagès Lloveres, per sobrenom "Garida", edificà la resclosa sobre l'anomenat Gorg de la Mort (terme de Darnius) i el rec que condueix

l'aigua a la central dels Pilans amb les seves comportes. La central fou edificada l'any 1915. En la construcció de la resclosa, el rec i la central hi treballaren veïns de Boadella. Com que només hi havia camins per anar-hi a peu del poble fins aquí, molt de material fou transportat des del poble a pes de braços, amb farcells. Per font oral es recorda que l'àvia de Cal Serís i l'àvia de cal Manso Florentina Pla havien transportat material per la construcció d'aquesta central.

Dit Pau Pagès va comprar una petita part de l'antiga finca dels Pilans a la família Cardoner, sols els terrenys planers al costat del riu, on ara hi ha la central, la plaça del davant i unes hortes avui abandonades.

Pau Pagès Lloveres era fill de Figueres (1837–1921), fill d'un boter i germà de Rafel Pagès. Ambdós germans eren coneguts popularment pel pseudònim de Garida, del qual se'n desconeix el motiu. Els dos germans continuaren només parcialment l'ofici de boter del seu pare i ben aviat començaren a desenvolupar les seves activitats en l'aspecte industrial i particularment en l'explotació de pedreres i consegüent fabricació de ciment natural, obrint un primer establiment l'any 1875 a Figueres.

En els darrers anys del segle XIX, Pau Pagès va sentir a parlar que mitjançant una nova energia, l'electricitat, era possible traslladar fins a qualsevol lloc la força motriu produïda en els molins o salts d'aigua. Des d'aleshores va comprar

alguns molins i va construir centrals prop del riu Muga. Aquestes centrals es repartien pels termes de Maçanet de Cabrenys, Darnius, Les Escaules i Pont de Molins.

Amb l'electricitat de les seves centrals es feien anar les fàbriques de ciment i també es donà llum a diferents poblacions de la comarca.

Pau Pagès era home d'esquerres i gran partidari de la República. Hi ha gent gran de Boadella que el recorda com un home gros, cridaner i tossut. Anava ben vestit però portava sempre espadenyes de beta. Venia a Boadella amb un cotxe Ford de color negre. Pau Pagès era molt amic de Joaquim Salvatella Gibert (Barcelona 1881–Madrid 1932), advocat i polític. Fou passant de Vallès i Robot i s'afilià al Partit Republicà Federal. Fou elegit diputat a Corts per Figueres els anys 1905, 1907, 1910 i 1914. Destaca com a brillant parlamentari i presidí la minoria de la conjunció republicano-socialista el 1910.

Pau Pagès va ajudar a Joaquim Salvatella durant algunes eleccions. A Pau Pagès li interessava que Salvatella entrés al govern. Tots dos van prometre a principis del segle XX que si el poble de Boadella votava a en Salvatella a les eleccions a Corts, comprarien un rellotge pel campanar. I així va ser: l'any 1902 Boadella ja tenia un rellotge públic al campanar per haver votat a en Salvatella -republicà-. Tot i això no fou fins l'any 1905 que aconseguí ser parlamentari.

La central dels Pilans fou habitada a partir de la seva construcció per un centraler i la seva família. El primer centraler d'aquesta central fou Josep Pairó Vidal (n.1884) fill de cal Manso de la plaça major de Les Escaules. Dit Josep Pairó estava casat amb Maria Campamar Jou, filla de Lladó. El matrimoni Josep Pairó (en Pep de la Màquina, per això també s'anomena la central de can Pep) amb Maria Campamar tingueren els següents fills: Enric Pairó Campamar (n. 1909), Jaume Pairó Campamar (n.1911), Francesc Pairó Campamar (n.1914) qui havia d'anar al front durant la guerra civil (1936-39) i es va amagar a la casa, es va posar malalt i va morir; com que era pròfug, la família el va enterrar en un hort davant de la central i consta com a desaparegut, Anna Pairó Campamar (n. 1917), casada amb Jaume Guiset Tubert del mas Clara de Boadella, que a finals dels anys 20 va comprar el mas Cadamont de la plaça major de Boadella.

L'any 1917 també hi vingué per centraler en Miquel Vinyes, fill de Pont de Molins, casat amb Adelina Quintana Planes, filla de Vilabertran. Aquest matrimoni tingueren una filla, na Florentina Quintana Planas. L'any 1918 en Miquel Vinyes i la seva família anaren a viure a Figueres i el reemplaçà en Josep Valls Fita de cal Pere sense Por del carrer Set i la seva muller Remei Puxant Campmany. Aquest matrimoni tingueren els fills Maria Valls Puxant (n.1916), Rosa (n. 1919), Miquel (n.1920), Lluïsa (n. 1922), Eusebi (n.1926). Família que durant els anys vint i trenta del

segle XX foren centralers de la central del Molí del Castell de Boadella.

Després de la Guerra Civil la casa va quedar habitada per l'Enric Pairó Campamar i la seva mare Maria Campamar. L'any 1979 morí l'Enric Pairó i la central va quedar deshabitada fins a l'actualitat. Fa uns anys que Hidroelèctrica de l'Empordà va vendre la casa a una immobiliària de Figueres que l'any 1996 la va vendre a una família alemanya de Figueres, actuals propietaris de la casa que l'han restaurada conservant la forma original i l'habiten a temporades.

L'any 1917 gràcies a aquesta central va arribar l'electricitat a Boadella, encara que només fou per unes hores. S'explica que durant la festa major de Santa Cecília d'aquell any, en Pau Pagès va fer posar un cable que anava des de la central dels Pilans fins a la Societat de Boadella, inaugurada aquell mateix any, per il·luminar el local amb llum elèctrica.

Generalment, la feina d'un centraler de principis del segle XX consistia en posar la turbina de la central en funcionament durant unes hores al dia. Per omplir els canals es tancaven o obrien les comportes de les rescloses i s'estava en comunicació amb les centrals properes per saber quan hi hauria l'aigua pels canals. Concretament la central dels Pilans es comunicava per telèfon de fil amb la central de la Farga de Darnius i la de la Farga amb la de Costa Margarida, ja del terme de Maçanet de Cabrenys. Quan hi havia més feina era durant les èpoques de pluja, durant la

tardor i la primavera, que era quan la Muga portava més aigua. El centraler cobrava un sou fix cada mes però havia d'apuntar en un full les hores que la central funcionava cada dia. Marxava cada dia encara que a l'estiu eren poques hores degut a que el riu portava poca aigua. Altres feines consistien en buidar els canals per netejar-los, treure les fulles que s'acumulaven a les reixes per on passava l'aigua (sobretot treure una planta aquàtica anomenada "llengua de bou" que tapava les comportes), engreixar els mecanismes de les comportes. Per netejar els canals solia venir més gent i pel manteniment de la maquinària uns mecànics experts com en Garriga de l'Hidro. Quan era l'època de pluges i la central funcionava les vint-i-quatre hores del dia es comptava amb uns ajudants que feien torns. Venien en Torrent de Vilert, un tal Cabot de Maçanet o el valencià Antonio de la Farga. Alguns veïns de Boadella també feien de centralers puntualment compaginant aquesta feina amb la de pagès. Inclús els propis centralers que vivien a les centrals amb les seves famílies solien tenir cura d'una horta prop de la central o menaven altres terres. Quan hi havia inundacions o com es diu a la contrada "mugades" pel desbordament de la Muga les centrals quedaven inundades degut a la seva proximitat amb el riu. Les portes d'entrada eren tapades amb petits murs fets amb totxades i amb unes bombes es treia l'aigua que s'havia acumulat a l'interior. La inundació que més danys va causar a les centrals fou la de l'any 1931.

L'any 1915 es va publicar un article sobre aquesta central que diu:

“L'esperit industrial empordanès. Empreses elèctriques de don Pau Pagés. Una visita al Pantà de Boadella...

(...) Amablement acompanyats per l'amic Josep Pagés, veritable esperit actiu de tots els afers de sa casa, visitem la fàbrica de sabonet començant per el dinamo qu'en comunicació amb les centrals elèctriques de Les Escaules, Molí de Boadella i la del Pantano, constitueixen una de les derivacions d'aquelles fonts d'energia que són avui la base de les empreses Pau Pagés.

(...) Passem a tocar el pintoresc poble de Viure i sense deturar-nos fem via cap a Boadella. A mig quilòmetre del poble, trenquem a la dreta per la carretera particular que ens conduirà a la central i pantà de Boadella, tema de la nostra excursió. (...). L'auto ens porta fins dintre el vestíbul de l'esplèndida central elèctrica de Boadella, construïda en el cor mateix de la penya, al mig d'una àmplia terrassa que s'avança majestuosa sobre la Muga. Baixem del auto i sota l'intel·ligent guia de l'amic Josep Pagés anem a visitar l'esplèndida obra elèctrica de Boadella, en sos tres grans seccions: pantà, canal i central elèctrica.

(...) Sota la Mare de Déu de la Salut en la part del Muga dominat per la capella de Santa Magdalena hi hem construït el pantà dit de de Boadella, precisament en el lloc de la gorga de "la mar". Aprofitant unes

estribacions naturals de les muntanyes veïnes que s'avancen al mig del riu, fins a cegar-lo quasi, hem construït el mur de contenció llarg de 75 metres de forma d'arc de cercle i que en la seva part superior i més estreta té un gruix de 2 metres arribant a 8 metres d'ample en la base i una alçària de 10. Aquest mur de contenció embassa l'aigua en una quantitat aproximada d'un milió i mig de metres cúbics.

Aquesta enorme quantitat d'aigua barreja del Muga i l'Arnera, produeix la impressió d'un petit llac suís vorejat de frondoses muntanyes que se reflecteixen esplèndides en el mirall d'aigües calmes.

A un extrem del pantà, hi ha la gran comporta en la que hi comença el canal ample d'uns tres metres que condueix en una llargària de mig quilòmetre l'aigua a les turbines de la central elèctrica.

Aquest canal que voreja la Muga se troba obert d'un costat en les penyes i de l'altre damunt d'un mur alt en certs indrets de deu metres, posseeix totes les perfeccions imaginables per evitar un excés d'aigua, per a treure la sorra que tota avinguda arrossega, etc., havent-se instal·lat per aquests fins, en el seu trajecte, diverses regulars comportes.

(...) Anem seguint la paraula del amic Pagés: L'aigua a l'arribar a l'extrem del canal se precipita d'una alçada de 10 metres a les dues turbines instal·lades dintre la pròpia roca així com l'eix transmissor i el joc de corretges que mouen el dinamo instal·lat a pla terreny.

Aquesta meritada instal·lació feta en el cor de la muntanya i revestides les parets de ciment, la fa inexpugnable a tot aiguat sia el que vulgui, ja que no podent-se inundar la maquinària, seguiria produint-se electricitat més o menys excel·lent.

Com a corroboració de que la casa Pagés ho té tot instal·lat de primera, apuntarem

uns noms, que per si sols diran als que entenguin amb maquinària el que mai podríem fer entendre amb les nostres paraules. Les turbines són de la casa Escher Wyls de Zurich, igual que l'aparell Regulador de la turbina, únic en aquesta contrada. Aquest curiós aparell regula automàticament l'obertura de les pales de la turbina obrint-les o tancant-les, segons funcionin o no altres salts d'aigua que se combinen amb la força d'aquesta turbina per a tenir sempre i amb regularitat el dinamo en plena producció.

En el pla terreny hi ha instal·lada la sala de màquines: dintre una elegant simplicitat apareixen les màquines d'una severa bellesa, i d'una noble fortitud.

El dinamo és de 145 cavalls i és de la casa Brown: no podia fer-se'n un millor elogi.

Aquesta central inaugurada el 20 del prop passat març és de lo més complet i ben

instal·lat que pot fer-se: tot en ell és fort i la confiança que unes tals eines han d'inspirar justifica l'entusiasme que brota dels llavis de tot el personal de la casa

Pagés. Arreu som rebuts més que amb respecte, amb "carinyo" respectuós, subtil qualitat que allunya l'aspror del tracte entre amo i mosso per a convertir-la en germanor, en companyerisme d'aquella mena, que engendra heroïsmes i esforços altrement impossibles.

Abans de sortir de la central de Boadella ens veiem obligats a convertir la nostra admiració en agraïment per l'amabilitat del amic Pagés, amabilitat que ens obsequia amb dolços i xampany i, que farà més inolvidable al cronista la visita a l'esforç més gros de l'esperit industrial de l'Empordà.

Ja fosc, emprenem el viatge de retorn, interromput uns minuts per la visita que fem a la altra central elèctrica instal·lada en el molí de Boadella, que dona una força de 120 cavalls i que fou instal·lada amb anterioritat, junto amb la central de Les Escaules de 75 cavalls de força (...) Eubuli."

Aquest edifici es troba inscrit en l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya i declarat Bé Cultural d'Interès Local.

VII. 3. RESCLOSA DEL MOLÍ D'EN FORNIOL.

Resclosa feta de pedra possiblement del S.XIX o principis del S.XX reformada damunt una resclosa més antiga per manar aigua al canal que conduïa l'aigua per fer anar el mecanisme del molí fariner del molí d'en Forniol documentat ja al S.XVI i possiblement construït damunt un antic molí d'origen medieval.

Aquesta resclosa degué ser modificada i potser enlairada a principis del S.XX quan el molí d'en Forniol fou convertit en central hidroelèctrica per fer electricitat.

VII. 4. MOLINOT DELS MOROS.

Construcció de pedra feta amb còdols de riu al costat de la resclosa del molí d'en Forniol a la llera dreta del riu a la qual s'hi accedeix a través de la pista forestal que mena del pont dels Pilans a can Romaní i al mas Serra. Forma part del conjunt d'edificacions alt-medievals (S.VII-VIII) que com el molinot del mas Ribes del Pla, el Molí de les Puces de Les Escaules i altres que hi havia al costat del riu encara no s'ha pogut esbrinar la seva funció. Aquests és un dels més petits que es

conserven i presenta algunes petites obertures o espitlleres. Podria tractar-se d'antics pous per guardar glaç del riu que

es faria a l'hivern al riu per conservar-lo per l'estiu o magatzem per conservar aliments frescos durant l'estiu.

VII. 5. FORN DE TEULES I RAJOLES DEL MAS SERRA.

Prop del mas Serra, en el camí que baixa cap a la Muga per on hi ha el clot del mas Serra, a la llera dreta del riu hi ha en un marge les restes d'un antic forn per coure rajoles i teules. Possiblement és del S.XVIII,

època en que a Boadella es fabricaven rajoles i teules aprofitant zones del terme on hi havia terres argiloses i aigua propera. Varen servir per ajudar a la construcció de cases i masos del poble, les noves que es crearen per l'augment d'habitants del poble degut a l'expansió dels conreus de vinya i olivera o per reconstruir o ampliar les cases o masos d'origen medieval. Hi ha altres forns documentats per terres del mas Joer i pel mas Ribes del Pla. Es creu que durant el S.XVIII i XIX Boadella va exportar teules i rajoles a pobles veïns.

La construcció està formada per còdols de riu i la boca del forn feta amb rajoles. Malauradament es troba en un estat de conservació molt precari.

VII. 6. POU DEL GLAÇ DE CAN BARTOLÍ.

Dessota del mas de can Bartolí, prop de la Muga i al mig del canal que portava l'aigua de les Deus de can Benet als horts del Salità, les Illes i fins a can Matildo del poble, hi ha les restes d'un pou del glaç.

Té forma circular i uns set metres de diàmetre, construït amb còdols de riu i

argamassa. Malauradament, fa poc es va malmetre en efectuar-hi uns esvorancs per fer-hi passar la conducció d'aigua que va de l'embassament de Darnius-Boadella a Figueres. Aquest pou de glaç fou construït a finals del S.XVIII o principi del XIX per l'amo de mas Bartolí que era mestre de cases.

VII. 7. MOLÍ D'EN FORNIOL

Aquest molí, actualment molt restaurat (la construcció és bastida en pedra desbastada lligada amb morter de calç, la façana principal i un porxo amb arcs de mig punt estan arrebossats i pintats), es troba a pocs metres de l'antic mas d'en Forniol també anomenat mas Perxés durant tot el segle XX. El seu origen podria ser medieval, doncs prop seu hi havia durant l'Edat Mitjana un seguit de masos que deuriem moldre el seu blat en aquest molí. Aquests masos serien el Castanyer, mas d'en Roig, mas Sespons, el Rotllant, el mas Joer, el mas Serra i potser algun altre.

El mecanisme de l'antic molí funcionava gràcies a la força de l'aigua recollida del riu per mitjà d'unes rescloses de troncs i pedra, conduïda per mitjà d'un canal fins a la bassa del molí. Aquestes rescloses de troncs existiren fins a finals del segle XIX i començaren a fer-se únicament de pedra i obra a principis del segle XX quan molts molins de la Muga, inclòs aquest, es convertiren en centrals hidràuliques per generar electricitat.

S'hi guardava per l'estiu el gel que es feia al rec de les Deus i per la Muga. Sembla que la seva producció no fou gaire important.

Segons documentació antiga aquest molí era propietat de la família Rotllan del mas Rotllan. L'any 1586 en el capbreu de Bartomeu Rotllan a favor del senyor del castell de Boadella trobem que posseïa una peça de terra anomenada Coll de les Illes que limitava a orient amb Pere Rotllan, a migdia amb Grabiell Vilarig, a occident amb la via pública que conduïa del castell de Boadella a la casa d'en Rotllan del Molí i al nord amb dit Coll de les Illes part amb honors d'Antoni Rotllan i part de Benet Casademont del Molí. És possible que dit Rotllan del Molí fos el propietari del molí i que també hi habités com a moliner dit Benet Casademont. Amb això, tenint en compte el topònim proper de les Illes encara utilitzat per anomenar uns terrenys veïns al mas Forniol, és probable que el molí esmentat sigui el que estem estudiant.

L'any 1787 consta que aquest molí estava habitat pel moliner Sebastià Pont, fill de Paulí Pont i Bàrbara Pont, i estava casat amb Margarida Ribas filla de Benet Ribas i Rosa Palau del mas de can Benet. També

el mateix any 1787 la filla de Paulí Pont anomenada Eugenia Pont contreia matrimoni amb Geronim Buxeda, masover de Boadella.

De l'any 1797 tenim notícia de les capitulacions matrimonials entre Sebastià Pont moliner de Boadella, vidu de Margarida Ribas, fill de Paulí Pont moliner de Boadella i Bàrbara Clos amb Rosa Vinyes filla de Geronim Vinyes de Sant Martí Sesserres i Maria Morella. Entre els testimonis signa un tal Joan Fornioli de Darnius propietari del mas Mallolic (més tard anomenat mas Fornioli) i consta com a propietari del molí d'en Pont. Així queda documentada la família Pont com a moliners d'aquest molí durant la segona meitat del segle XVIII i principis del XIX.

L'any 1799 Sebastià Pont del molí d'en Fornioli dona poders a Baldiri Blanch mestre de primeres lletres de Les Escaules perquè percebeixi, cobri i es presenti a plets per ell.

En el compte de la sal repartida pel comú de Boadella l'any 1800 consta que el molí d'en Fornioli estava habitat i va rebre mitja fanega de sal.

L'any 1801 en el llistat d'homes que han de pagar impost al comú de Boadella consten al molí d'en Fornioli un tal Paulí Pont i el seu fill Sebastià Pont.

La família Pont encara consta com a moliners d'aquest molí l'any 1814 quan Sebastià Pont surt esmentat en la restitució d'inventari de béns dels veïns de Boadella Andreu Serra i Francesca Casademont.

Cap a mitjans del segle XIX aquest molí estava habitat pel moliner Pere Planas Moret (n. 1830) i la seva muller Maria Sala Estrach (n. 1831). Dit matrimoni tingué els fills: Carme Planas Sala (n. 1861) casada amb Joan Bertran de cal Xicot del carrer Set de Boadella. Na Maria Planas Sala casada a Darnius, en Josep Planas Sala casat a Pont de Molins i en Simó Planas Sala que feia de teixidor. La família Planas-Sala també varen ser moliners durant uns anys del molí d'en Marcè també anomenat molí del castell. També consta que durant la segona meitat del segle XIX, vers l'any 1871 i durant uns anys foren moliners

d'aquest molí la família d'en Jaume Grebul que després foren moliners del molí del Castell.

Vers els anys 1907-1909 aquest molí fou convertit en central hidroelèctrica per l'empresari figuerenc Pau Pagès Lloveres, per sobrenom «Garida». L'any 1916 consten com a centralers un tal Pere Pairó Vidal (n. 1878) fill de cal Manso de Les Escaules i la seva muller Rosa Blanc Salellas filla d'Agullana i el seu pare de Les Escaules. Dit matrimoni Pairó-Blanch tingueren els fills: Anton Pairó Blanc (n. 1907) i Leonor Pairó Blanc (n.1911).

L'any 1940 la casa estava habitada per Pere Pairó, la seva filla Leonor i el marit Joan Marcè Puxant de can Miquel que després anaren a viure a Agullana i vingueren altres famílies. Durant les obres de construcció de l'embassament, el molí també va ser habitat per famílies que treballaven en les obres, inclús una família vivia en un petit corral que encara es conserva prop del molí.

A principis del segle XX aquest molí fou convertit en central hidroelèctrica. Els promotors foren els industrials i empresaris figuerencs Pau Pagès i el seu fill Josep que necessitaven força motriu per la maquinària de les seves fàbriques de sabonet de Pont de Molins. També volien dedicar-se a la producció d'energia elèctrica per subministrar-la a la població. Això els va portar a recórrer torrenteres i riberals de la conca de la Muga a fi de

trobar llocs de força aprofitables. Primerament llogaren al propietari Perxés d'Agullana aquest molí d'en Fornioli per convertir-lo en central hidroelèctrica. La família Perxés d'Agullana era propietària d'aquest molí i del mas Fornioli des de l'any 1890.

En l'acte de l'Ajuntament de Boadella de l'any 1909 consta la publicació de l'Edicte de la "Jefatura de Obras públicas de la Provincia" on es fa referència de la línia aèria de transport d'energia elèctrica des del molí situat al poble de Boadella i conegut amb el nom de "molino de Perxas" a Figueres. L'ajuntament va acordar la necessitat de que en tots els llocs on la corrent elèctrica hagi de creuar camins veïnals en aquest districte s'obligui a Pere Pagès i Lloveres a col·locar aparells protectors per evitar els accidents que puguin ocórrer.

Actualment la casa pertany als mateixos propietaris del mas Fornioli i es troba deshabitada. Fou molt restaurada durant els anys 70 i 80 del segle XX, conservant algunes moles de l'antic molí. Malauradament fa uns anys es va robar la major part del mecanisme de l'antiga central i el canal.

A l'arxiu de la Corona d'Aragó es conserva un "Proceso del fiscal contra José Fornioli, familiar del tribunal de la inquisición domiciliado en Darnius, por el uso del agua de la ribera de la Muga para un molino

harinero en Boadella". (PARES. ACA. Procesos. 1752. N°.4,T).

Segons l'"Anuario Riera", a finals del segle XIX i principis del segle XX consta que

VII. 8. PONT DEL MAS FORNIOL.

Durant la segona meitat del S.XIX els propietaris del mas Forniol, la família Palau Forniol de Darnius foren els impulsors de la construcció del pont del mas sobre el riu la Muga per millorar l'antic camí de Boadella a Darnius. Concretament l'any 1871 Josep Palau Forniol, propietari del mas, rebia de l'ajuntament de Boadella un total de 100 duros com a subvenció per ajudar-lo a pagar les obres del pont que eren d'interès pel municipi. Aquest fou el primer pont que es construí doncs el del Passallís i el del poble foren construïts durant els anys 20 del s.XX, el riu es travessava amb unes palanques o passos de fusta.

El pont és una construcció de pedra i arrebossat que forma tres arcs i presenta

aquest molí era el "molino de harinas de Jaime Perxes".

Aquest edifici es troba inscrit en l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya de la Generalitat.

uns contraforts per protegir-lo de les crescudes del riu.

Prop del pont, un cop travessat venint del mas i seguint el camí per les Illes que porta cap al poble, hi ha un pujant que presenta un empedrat de rierencs possiblement del s.XIX i que facilitava el pas dels carros, animals i persones.

VII. 9. EL PANTÀ PETIT. ESTACIÓ D'AFORAMENT DEL RIU.

Es troba a uns 50 metres aigües avall del pont del mas d'en Forniol. Tot i que la petita resclosa i la caseta foren construïdes a finals del S.XIX per mesurar el nivell d'aigua del riu foren molt modificades en unes obres que es varen fer a finals del S.XX. Antigament una persona del poble, els caps de casa de can Pla de Boadella

eren els encarregats d'anotar cada dia el nivell d'aigua del riu fins a la segona meitat del S.XX, després ho feren personal de l'embassament de Darnius-Boadella i actualment es fa amb uns mecanismes que donen les dades directament a les oficines de l'Agència Catalana de l'Aigua de

Barcelona. És l'estació d'aforament número 12 i anomenada de Boadella.

Durant el S.XX la gent del poble anomenava aquest lloc com el pantà petit doncs l'aigua embassada per la resclosa servia per molts veïns per banyar-s'hi fins que es varen acabar les obres de l'embassament l'any 1969 i des de llavors l'aigua del riu és molt freda i no invita al bany.

VII. 10. PONT DEL PASSALLÍS.

És el pont que mena a l'entrada del poble pel carrer Nou i uneix les carreteres que provenen de Biure i la que va cap a l'entrada del poble i la que va cap al santuari de la Salut de Terrades i Terrades.

Actualment és un pont modern edificat damunt el vell a principis del S.XXI. L'antic pont era una construcció dels anys 20 del S.XX amb uns arcs de mig punt i emmarcats amb rajoles, també tenia alguns blocs de pedra de granit. Alguns d'aquests blocs foren reutilitzats per fer l'actual monument a les víctimes de la Guerra Civil (1936-39) de Boadella i Les Escaules situat prop de l'actual edifici de l'ajuntament de Boadella i Les Escaules, al carrer de la Creu.

Prop de l'antic pont, en els afloraments de pedra calcària que hi havia pel costat de l'hort de can Matildo es veien les marques que havien fet a la pedra les rodes dels carros i tartanes que passaven per aquí,

travessaven el riu amb unes palanques (fustes planes subjectades amb cadenes per superar les riuades) per seguir cap a la carretera que manava a Biure. El sistema de palanques eren els passos per creuar el riu que hi havia a Boadella i altres pobles abans que comencessin a construir-se els primers ponts durant la primera meitat del S.XX. Segons fonts orals a Boadella els encarregats de reparar les palanques i cercar la fusta que solia ser de roure eren els caps de casa de can Benet ajudats amb prestació personal d'altres veïns del poble.

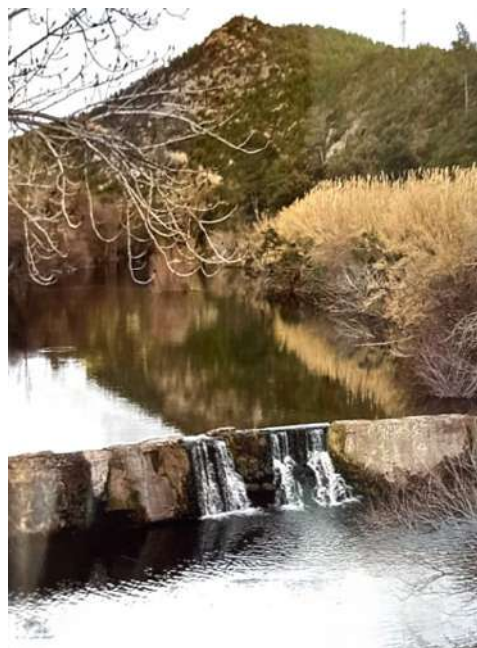
VII. 11. RESCLOSA DE LA VERNEDA.

Aquesta resclosa és de les més altes del riu en el seu tram pel municipi de Boadella i Les Escaules. Forma un salt d'aigua força important d'uns 4 metres d'alçada i s'ha convertit en una atracció turística del poble sobretot quan el riu porta més aigua i des de que es pot admirar perfectament des del nou pont que comunica la carretera de les Escaules amb el carrer Nou de Boadella.

Als peus de la resclosa l'ajuntament ha habilitat una zona d'esbarjo amb bancs i baranes de fusta molt concorregut pels visitants del poble.

El topònim "passallís" vol dir que es creuava passant a nivell del riu i no cal dir que quan el riu pujava un xic de cabal ja no es podia travessar per aquests passos.

A principis del S.XXI es va fer el pont nou perquè quan l'embassament obria les comportes per desembassar aquest pont era dels primers de cobrir per la seva poca alçada i si el nivell del riu pujava molt també cobria el del poble o del Cordó.

Era la resclosa que desvia l'aigua del riu cap al canal que travessa tot el poble i servia per fer anar el mecanisme del molí d'en Marcè o de can Felip (anomenat del Castell durant el S.XIX). Aquest molí va ser edificat l'any 1787 per dita família Marcè i

per tant per aquella època es va fer la resclosa i el canal. Aquest canal en alguns trams passa soterrat i està tot fet de pedra i volta catalana de rajoles en els trams que passa subterrani. Podria ser que el molí, la resclosa i aquest canal fossin d'origen medieval i reconstruïts a finals del S.XVIII. La resclosa i el canal també foren restaurats durant els anys 20 del S.XX quan l'empresa Cusi de Figueres va convertir el molí fariner en central hidroelèctrica per fer llum.

Malauradament actualment el canal esta tapat al costat de la resclosa des de fa uns

VII. 12. PONT DE LA VERNEDA.

Al costat de la resclosa de la Verneda, topònim que indica un bosc de verns, arbre dominant pels costats d'aquest tram de riu, hi ha el pont nou de la Verneda. Aquest pont és força alt i comunica la carretera de Les Escaules amb el carrer Nou de Boadella pel costat de can Buxeda. Fou construït a principis del s.XXI per facilitar les comunicacions del poble sobretot arran d'una nova urbanització que s'havia de fer pels camps de darrera del carrer Nou, cementiri i carrer del Pi. També per assegurar la bona comunicació del poble en el cas de riudes provocades per l'obertura de comportes de l'embassament junt a la crescuda dels còrrecs que hi ha entre la presa i el poble, degut a que el pont

10 anys i amb el canal sense aigua està comportant la seva degradació o possible enfonsament en alguns trams, fet que podria destruir alguns carrers i edificis del poble pels llocs on passa soterrat. Caldria una restauració total del canal per no deixar desaparèixer una obra d'arqueologia industrial única a la nostra comarca i que tornés a baixar aigua per ell que també servia per donar aigua a alguns pous de cases i horts del poble sobretot els horts de la Font de la Rectoria, darrera de la Societat de Boadella.

del poble o del Cordó no és molt alt i sovint cobria quan hi havia riudes.

És un pont de construcció moderna de ferro i formigó.

VII. 13. CANAL I RENTADOR.

A pocs metres del pont de la Verneda seguint el camí que es forma dessota dels horts de les cases del carrer Nou que donen al riu hi ha un tram del canal de la Verneda que apareix descobert junt a una caseta on hi ha la maquinària per obrir i tancar les comportes del canal quan s'havia de regular l'aigua o buidar-lo per netejar-lo (que antigament es feia força sovint sobretot quan hi havia riudes que omplien els canals de sorra). En aquest tram de canal tocant al riu hi havia uns rentadors fets amb rajoles i pedres aprofitant la paret del canal que és on venien les dones del carrer Nou, el carrer Sec i algunes del poble a rentar la roba i també a netejar tripes quan es feia la matança del porc.

La caseta sembla una obra de principis del S.XX i el mecanisme de les comportes també sembla d'aquella època.

VII. 14. PARC DE L'HORTA.

El parc de l'Horta, zona d'esbarjo pels veïns del poble des de fa uns 15 anys, rep aquest nom perquè ocupa l'antiga horta de can Casademont i que des de fa un temps és un parc públic del poble. S'hi conserva aquí una sínia amb tots els mecanismes de la primera meitat del S.XX, feta per l'empresa Fita de Figueras, els ferros que subjectaven el matxo o burro per fer anar el mecanisme per fer pujar l'aigua del canal fins a l'hort per regar les plantes. També hi ha un viver amb rentador per rentar la roba antigament i algunes moles de pedra.

VII. 15. MOTOR PER REGAR DE CAN PLA. SÍNIA DE CAN MOLINER.

Al costat de la carretera que va del pont del poble o del Cordó fins al pont de la Verneda i carretera que va cap a Les Escaules hi ha una construcció que conté a l'interior un motor d'explosió per bombar aigua d'un pou que aprofitava l'aigua del riu per regar un camp de can Pla fins a mitjans del s.XX.

La conducció que agafava l'aigua del riu també anava per fer anar el motor de reg dels horts veïns de cal Moliner, on antigament hi havia hagut una sínia.

VII. 16. TRULL DE CAN CASADEMONT. ACTUAL RESTAURANT EL TRULL D'EN FRANCESC.

Aquest trull o possible molí fariner d'origen medieval consta en documentació del S.XVIII i era propietat de la casa Casademont de la plaça de Boadella. Era un antic trull per fer oli però que segons unes anotacions de l'any 1915 s'hi havia fet oli seguint un dels mètodes més primitius. Era el sistema anomenat premsada a l'orri, que consistia a espremer la pasta de les olives amb un pal. Aquesta pasta era llançada a unes basses plenes d'aigua i es feia bullir fins que l'oli pujava a la superfície. Es creu que era un mètode que feien servir els romans. El fet que es

necessitessin aquestes basses plenes d'aigua explicaria la situació d'aquest trull al costat del riu.

Cap als anys 30 del S.XX el trull va passar a l'ajuntament i s'hi va constituir el Sindicat Agrícola de Boadella que va perdurar fins als anys 70 del S.XX. Després l'edifici es va anar enrunant i l'any 1990 fou convertit en l'actual restaurant de cuina empordanesa "El Trull d'en Francesc" que

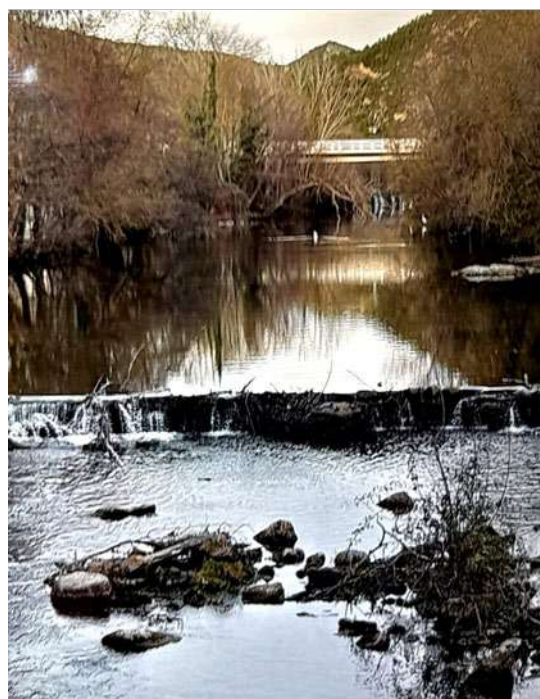
VII. 17. RESCLOSA DEL CORDÓ.

Aquesta petita resclosa, amb trams on les pedres han caigut o estan a punt de caure perquè fa molts anys que no es repara podria ser d'origen medieval per fer anar el mecanisme d'un antic molí que hi hauria a l'altre costat del riu i davant del poble. Recordem que a principis del S.XIV consten segons uns capbreus uns 10 molins al terme de Boadella. També és possible que el lloc anomenat "Pilà" o construcció de pedra que hi havia per aquesta zona encara a principis del s.XX fossin les restes d'un antic molí que aprofitava l'aigua retinguda per aquesta resclosa.

Durant el S.XIX i fins a principis del S.XX per damunt de la resclosa del Cordó hi havia les passeres o palanques de fusta, també anomenat passallís que era el pas per on passaven la gent, els carros i les tartanes per entrar al poble per aquest costat provinents del camí de les Cluelles

ha obert el poble al turisme i aprofita la magnífica situació de mirador del riu la Muga en un tram de gran bellesa, arbres de ribera, part del riu estancat formant un llac per la petita resclosa del Cordó, el salt de la resclosa i l'aigua corrent pel mig de les penyes, els joncs, lliris...Acompanyats de les oques, ànecs salvatges i molts ocells de riu que hi ha per aquí.

que comunicava Boadella amb Les Escaules amb el camí que passava dessota de l'horta de can Casademont i seguia dessota dels horts del carrer Nou i pel cantó de can Buxeda pujava fins el camí que anava cap al cementiri, carrer del Pi per enllaçar amb la carretera que anava a Biure.

Aquesta petita resclosa també servia per retenir l'aigua i manar-la cap a un rec molt antic que portava l'aigua als horts de can Calistro, de Dellà de la Muga fins al Bosquet de can Miquel, donant aigua als pous d'aquests horts i a la casa de can Calistro.

Encara a finals del S.XX quan molts horts es treballaven d'aquest sector del poble els propietaris dels horts havien de tenir cura i mantenir el rec net sobretot quan quedava ple de sorra durant les mugades.

VII. 18. PONT DEL CORDÓ O DEL POBLE.

Aquest pont es troba a pocs metres aigües avall de la resclosa del Cordó. Comunica el poble per la Placeta de l'Oli, carrer de sant Gaietà i Passeig del Portal amb la carretera que va cap a Les Escaules. A l'altre costat del pont, a la dreta, un camí sense pavimentar va resseguint el riu i actualment forma un tram del Camí fluvial de la Muga,

utilitzat de sempre per comunicar horts i camps i ara també per caminants i ciclistes que fan aquest camí.

Fou construït a principis dels anys 20 del S.XX per substituir les palanques del Cordó. Es varen fer servir grans pedres de l'antic portal medieval que fou derruït cap als anys 1914-1915 perquè amenaçava ruïna i que es trobava entre les cases de can Silvestre i la Rectoria a l'inici del carrer del Portal que mena a la plaça major. Era un pont força estret i amb tres arcs de mig punt fet amb rajoles i pedra. Cap als anys 80 del s.XX quan es va pavimentar la carretera de les Cluelles de Boadella a Les Escaules també es va ampliar aquest pont fent-lo més ample i reforçant els arcs i murs donant-li l'aspecte que presenta actualment.

VII. 19. SÍNIA DE MÀ O DE VOLANT DE L'HORT DE CAN CUFÍ.

Un cop començat el camí fluvial de la Muga al costat del pont del Cordó, trobem les parets d'un hort on al damunt es veu la sinya de mà o volant de ferro per fer pujar l'aigua d'un pou fins a l'hort per regar. Aquest tipus de sinya funcionava amb força humana.

VII. 20. POU DE L'HORT DE DELLÀ DE LA MUGA DE CAN SERRA.

Aquest pou adossat a la paret de l'hort construïda per defensar la feixa de les crescudes de la Muga, és una construcció d'arquitectura popular possiblement del S.XVIII fet amb argamassa i còdols de riu. Aquest pou recollia l'aigua del rec de la resclosa del Cordó com els altres pous dels horts d'aquesta zona. El rec es feia amb el sistema dit de "poranca" o "poalanca". És una màquina simple que, usada a manera de palanca, serveix per pujar aigua des d'un riu, canal, dipòsit o un pou fins al nivell en què es troba la persona que l'utilitza. Es tracta d'una palanca, conformada per un pal recolzat en un suport, de manera que un dels seus extrems sigui molt més llarg que l'altre, a l'extrem llarg s'hi col·loca una corda amb algun tipus de cubell, i a l'altre extrem un contrapès. Quan està

correctament equilibrat, la poalanca es manté en posició horitzontal quan el recipient està mig ple. Per treure l'aigua s'empeny cap al pou l'extrem amb el recipient, subjectant-lo dins de l'aigua fins que està ple, en aquest moment es deixa anar i el contrapès el fa pujar amb una petita empenta.

VII.21. RESTES DEL PONT DE FERRO DE LA CENTRAL DEL MOLÍ.

Cap als anys 30 del S.XX el centraler de la central del Molí de Boadella va construir un pont de cables, ferro i fusta per travessar el riu i comunicar amb una finca de la seva propietat que tenia a l'altra costat del riu. El centraler es deia Josep Valls. Aquest pont va estar en ús uns anys i actualment encara en queden algunes restes.

VII. 22. MOLÍ DEL CASTELL, MOLÍ D'EN MARCÈ I ACTUALMENT LA CENTRAL EL MOLÍ

Al acabar el carrer del Ginebre, deixant les cases de can Tapa i can Fermí (abans ca la Llúcia), un camí sense asfaltar o pista forestal s'enfila per l'anomenada Coma Joanola i segueix pel mig de boscos de pins. Aquest antic camí era el que comunicava Boadella amb les Escaules quan la Muga anava grossa segons queda documentat en una escriptura de l'actual casa de can Tapa de l'any 1776 a favor de Pere Ribas (60). Pel costat esquerra del camí, en el daltabaix que es forma, transcorren les aigües de la Muga, amb un

espès bosc d'arbres de ribera i alzines. Després d'un km trobem l'antic molí del Castell convertit en central elèctrica a principis del segle XX.

Antigament era un molí fariner que, encara que consta construït per la família Marcè de can Felip del carrer de la Processó a finals del segle XVIII, és possible que ja existís un antic molí emplaçat en aquest lloc i d'origen medieval, doncs podria ser el molí que tenia el castell i on hi havien d'anar a moldre tots els pagesos del poble.

Sembla ser que a mitjans del segle XVIII la família Marcè explotava amb arrendament i amb masovers la propietat de l'amo del castell (famílies nobles o burgeses de Barcelona com els Dou) i per tant també explotaven aquest molí. Finalment cap a finals del segle XVIII compraren el molí i hi feren importants obres com reserbar una llinda d'una porta del molí (IOANNES MARCE ME FECIT 1787). Sembla ser que per aquella època el molí era propietat de Maria Roura, vídua de Felip Marcè, i pagà les obres de construcció del canal per portar l'aigua al molí, on hi treballaren gairebé tots els homes del poble. Segons font oral de Joan Pla de can Pla la senyora Maria de can Felip animava als treballadors dient-los que no li acabarien les monedes d'or per construir el molí, costés el que costés. En aquella època la propietat i explotació d'un molí era considerat molt important, només unes poques famílies propietàries en posseïen.

El fet que aquest molí es construís en aquest costat del riu també es deu que, quan el riu anava crescut, s'hi podia venir a moldre igual, almenys els pagesos que no havien de travessar el riu.

Durant molts anys foren moliners d'aquest molí la família Sot. L'any 1801 consta que un tal Jaume Sot habitava aquest molí amb la seva família (61). L'any 1798 es signaren capítols matrimonials entre Jaume Sot, fill de Darnius i moliner a Boadella, fill de Miquel Sot, fuster de Darnius, i Teresa Robert, filla de Martí Robert, moliner del molí de la Cadamont de Sant Llorenç de la

Muga i Margarida Serra. El germà de dit Jaume va aportar 100 lliures i dita Teresa va aportar 100 lliures més. Fou testimoni Joan Marce, pagès de Boadella i propietari del molí on estava dit Jaume Sot. (AHG. Fons notarial de Sant Llorenç de la Muga. S Lo 26).

Jaume Sot tingué per fills Pere Sot (també moliner) que es casà amb Rosa, i les filles "... i Magdalena. Cap a mitjans del segle XIX el moliner era Pere Planas Moret (n. 1820) casat amb Maria Sala Estrach, que tingueren els fills Carme, Maria i Joseph. L'any 1871 consta que el molí era habitat per Jaume Grebol i la seva filla Maria Grebol Ribas (n. 1861). En Pere Planas havia passat a fer de moliner al molí d'en Forniol. Maria Grebol fou casada amb un membre de la família Caixas de Les Escaules i tingueren per fills Miquel, Josep, Joan, Encarnació i Rosari. Dit Miquel Caixàs (n. 1881) fou moliner i es casà amb Cecília Fita de can Tinoi del carrer Nou. Tingueren per fills Teresa, Josep, Maria, Felicitat i Joan. La família Caixas foren

moliners del molí fins a principis del segle XX (any 1918) que passaren a Can Brió (actual cal Moliner del carrer del Ginebre). Per aquella època el molí fou embargat i venut pel Tribunal a un tal Francesc Sala de Figueres qui el vengué l'any 1915 a la Societat Hidroelèctrica de la família Cusí de Figueres i convertí l'antic molí en una central per fer electricitat (62).

Després foren centralers d'aquesta central la família Puxant-Campmany. Josep Valls Fita de can Juncà del carrer de Sant Gaietà fou casat amb Remei Puxant Campmany de can Puxant del carrer de la Processó. Varen tenir els fills: Rosa, Lluïsa, Maria,

Miquel i Eusebi. Casats i vivint a França. Dit Josep Valls va ser acusat de participar en la mort del secretari i el flequer del poble durant la guerra civil i fou afusellat amb altres veïns del poble, al cementiri de Girona l'any 1939. Passada la guerra la dita Remei va anar a viure amb els seus fills a can Calot del carrer de Sant Gaietà. Després la central fou habitada per la família Tremols i més endavant per la família Velasco. Cap a finals dels anys 60 del segle XX, amb els nous mecanismes, la central va quedar deshabitada.

VII. 23.MOLÍ DEL MAS RIBES DEL PLA.

Al costat dels camps del mas Ribes del Pla i tocant les aigües de la Muga hi ha una construcció de pedra que podria ser un antic molí però que cal relacionar-lo amb l'anomenat Molí de les Puces, situat uns metres riu avall. És una construcció semblant al Molí de les Puces i la construcció situada a pocs metres aigües avall de la central dels Pilans i al costat de la resclosa del Molí d'en Forniol. És d'unes dimensions més reduïdes que el Molí de les Puces però presenta una construcció de pedra semblant, amb una entrada i sortida d'aigua i possiblement d'època alt-medieval, S.VIII-IX.

Tot i que podria tractar-se d'un antic molí d'època alt-medieval cal descartar l'hipòtesis perquè seria difícil que hi hagués un mecanisme de moles dins

l'edifici. Al mas Ribes del Pla hi ha documentat un molí fariner l'any 1290 i altres dits Rocafort i de Palau els anys 1320 i 1321.

Sembla més que aquesta construcció es tractes d'un magatzem per conservar aliments o altres productes frescos o mantenir gel per ser utilitzat a l'estiu.

VII. 24. RESCLOSA DEL COLZE.

És una resclosa molt gran i d'una alçada d'uns 5 metres. Fou feta a finals del S.XIX amb pedres i argamassa per conduir l'aigua del riu cap a un canal per fer anar el mecanisme de la central hidroelèctrica d'en Grida que es troba uns 100 metres aigües avall.

L'any 1915 l'empresari figuerenc Pau Pagès va demanar a l'ajuntament de Boadella permís per aixecar dos metres la presa i li fou concedit. La presa s'ha mantingut igual des d'aquella època.

Consta en el catàleg de Béns Protegits per l'Ajuntament de Boadella i Les Escaules amb la següent descripció:

“Infreestructura hidràulica”. Situat al sud-est del nucli urbà de la població de Boadella i al nord-oest de l'entramat urbà de les Escaules, al costat del curs de la Muga en el lloc on el riu forma un colze. Conjunt arquitectònic format per l'edifici que alberga les comportes i el canal que l'acompanya, el qual procedeix del curs de la Muga i es desvia en direcció al molí d'en Grida en paral·lel al riu. L'edifici de les comportes s'ubica al costat de la resclosa que estreny el curs del riu., damunt de l'inici del canal. Es tracta d'un petit edifici de planta quadrangular organitzat en un sol nivell, amb la coberta de maó pla de dos vessants decorada amb cornises motllurades. Presenta un portal d'accés rectangular i, damunt seu, una finestra d'arc apuntat, ambdues amb els emmarcaments arrebossats. L'interior està cobert per una volta de canó de maó pla. Destaquen dues pilastres de maó adossades als murs laterals, que sostenen el mecanisme de ferro que regula la comporta. Unes escales d'obra sostingudes per un arc de mig punt de maons donen accés a la part superior d'aquest mecanisme. La construcció està arrebossada i pintada. El canal, d'un metre d'amplada aproximada, està delimitat per dos murs laterals bastits en pedra sense

treballar, disposada en filades més o menys regulars. Els murs estan coronats per una filada de maó pla i presenten registres de sortida disposats alternativament. Es tracta de petites obertures d'arc rebaixat bastides en maons, tancades amb comportes de ferro. El mecanisme que les maneja, també de ferro, està ubicat a la part exterior del mur".

L'any 2022 la Generalitat de Catalunya va construir al costat de la resclosa un desviament d'aigua per facilitar el pas dels

peixos. Aquesta infraestructura ha servit perquè un element constructiu humà que en el seu dia va modificar el curs natural del riu, faciliti el pas dels peixos de nou i s'hagi pogut preservar un element constructiu que forma part del patrimoni arqueològic industrial.

Element inclòs a l'inventari del Patrimoni Cultural Immobile de la Generalitat de Catalunya. Número 39196.

VII. 25. CENTRAL D'EN GRIDA.

L'any 1896 Pau Pagès i Lloveres, empresari figuerenc de l'electricitat, va fer edificar l'anomenat Molí d'en Grida, prop de les Escaules. Aquest molí havia de servir per moldre sabonet –talc-, però a causa del mal estat dels camins per accedir-hi s'hi instal·là una central elèctrica. La força d'aquesta central es transportava a la fàbrica de talc que el mateix Pagès tenia a Pont de Molins, i també servia per portar corrent elèctric a diferents pobles propers.

En una acta de l'Ajuntament de Boadella de l'any 1902 consta que Pau Pagès va demanar permís per posar cables elèctrics que transportessin l'electricitat d'una central de les Escaules a una de Pont de Molins.

L'edifici es troba situat al nord-est del nucli urbà de les Escaules i al marge de llevant del riu la Muga.

Forma part del Catàleg de Béns Protegits per l'Ajuntament.

Element inclòs a l'inventari del Patrimoni Cultural Immobile de la Generalitat de Catalunya. Número 39238.

És un edifici de planta rectangular, amb la coberta de teula de dues vessants i distribuït en planta baixa i pis. La façana principal, orientada a migdia, presenta un portal d'accés d'arc de mig punt adovellat amb els brancals fets de carreus desbastats. Als costats hi ha dues senzilles portes rectangulars amb els emmarcaments arrebossats i, damunt seu, dues petites finestres amb l'ampit de ceràmica vidrada blava. Al pis hi ha un balcó exempt central amb la llosana motllurada, sostinguda per dues mènsules

esglaonades, i el finestral de sortida rectangular. Una doble motllura rectilínia marca la divisòria entre els dos nivells. Adossat a la façana posterior de la construcció hi ha un petit cos cobert amb terrassa al pis, que presenta dues obertures de mig punt i un petit cobert adossat a l'extrem de ponent.

Es conserva el sistema de portelles i registres per deixar passar l'aigua a l'interior del mecanisme de la central.

A la banda de migdia de la construcció principal hi ha un petit volum rectangular amb la coberta de dues vessants i d'una sola planta, amb obertures rectangulars i

de mig punt. La construcció està arrebossada i pintada de blanc.

VII. 26. EI MOLÍ DE LES PUCES.

És un rar edifici que es troba a 1 km a ponent del poble de les Escaules, en el marge dret i a pocs passos de la Muga.

Popularment se li ha donat el nom de molí de les Pucès perquè es creia que era un antic molí que devia ser molt petit.

De l'exterior sembla una cabana de pedra amb forma de naveta prehistòrica menorquina. Els murs tenen pedres poc polides i el traçat és força irregular. Hom creu que és posterior al s.X perquè presenta un aparell en espiga propi de les esglésies preromàniques. Darrerament ha sorgit la hipòtesis que es podria tractar d'uns banys termals. Anys enrera, quan plovia molt, en un marge pròxim a aquesta construcció, hi sortia un gran doll d'aigua tèbia.

Hi ha quatre o cinc edificacions semblants a aquesta al llarg del riu. Són més petites i menys ben conservades que el Molí de les

Puces. Antigament les anomenaven Molins dels Moros.

VII. 27. RESCLOSA DEL MOLÍ DE BAIX.

Aquesta resclosa conduïa l'aigua del riu a través d'un canal fins al molí d'en Genover per fer anar les moles per triturar les pedres de calç per obtenir ciment, des de principis del S.XX. Abans que la família Genover utilitzes el molí per fer ciment era un antic molí fariner potser d'època medieval.

Cap als anys 30 del S.XX va convertir-se en central hidroelèctrica per fer electricitat.

Cap als anys 80 del S.XX la resclosa fou apujada i molt restaurada per incrementar la capacitat d'aigua embassada i derivar l'aigua cap a uns canals que serveixen actualment únicament per conduir aigua pels canals per irrigació dels conreus de la plana.

VII. 28. PONT DE LES ESCAULES.

Situat al nord-est del nucli de la població de Les Escaules, a la carretera GIV-5042 que connecta Boadella amb les Escaules. Es tracta d'una estructura rectangular formada per cinc arcs de mig punt de diferents mides sostinguts per basaments rectangulars. Tant els arcs com els basaments estan bastits amb pedra desbastada i sense treballar, lligada amb abundant morter de calç, tot i que els arcs

presenten una ampliació posterior bastida amb maons disposats a pla, situada a la banda nord-oest de l'estructura. Reforçant els basaments dels arcs hi ha petits tallamars de secció triangular bastits amb pedra desbastada. Els tallamars només es localitzen a la banda nord-oest del pont. La part superior del pont no presenta cap element destacable.

Aquest pont es troba molt a prop del Molí de Baix o central d'en Genover. L'any 1918 fou l'empresari Salvador de Genover qui va finançar la construcció d'aquest pont en el camí veïnal que anava de Les Escaules a Biure, per millorar el servei del seu molí de ciment. Antigament per creuar la Muga hi havia un passallís o palanques de fusta.

VII. 29. MOLÍ DE BAIX.

El molí de Baix o molí d'en Genover es troba al costat del nucli de Les Escaules, la carretera i el pont que mena cap a Boadella, pertany al carrer de Figueres. Antigament havia estat una molí fariner possiblement d'origen medieval. Cap a finals del S.XIX fou comprat per la família Genover de Vilanant per fer-lo servir per fer ciment.

Al costat del molí hi havia els canals amb comportes per regular l'aigua i els forns de pedra. Dins el molí les moles trituraven les pedres per fer el cimà que es movien amb la força de l'aigua. Cap als anys 30 del s.XX es va convertir en central hidroelèctrica per fer electricitat que va perdurar fins a mitjans del s.XX. Actualment es troba en desús però conserva encara tota la maquinària.

El conjunt edificat presenta planta en forma d'L format per dos edificis diferenciats units per un pont o passera elevada situada damunt del carrer Figueres. La part destinada a la

producció d'energia és la de llevant, delimitada entre aquest carrer i la carretera construïts en un terreny en pendent, el secundari de dues vessants de teula i el principal amb la coberta plana utilitzada com a terrat. D'aquest cos destaca la torre que sobresurt a la cantonada nord-est de la coberta, rematada per un coronament ondulant i sinuós que sobresurt de la cornisa, la qual està sostinguda amb mènsules. Les obertures d'aquesta part del conjunt són rectangulars i tenen els emmarcaments d'obra arrebossats. El portal d'accés al cos principal, situat a la façana de ponent, és d'arc de mig punt bastit amb maons. Els paraments exteriors estan arrebossats, pintats i decorats amb motllures de guix a mode d'emmarcament de les façanes. Al nord d'aquest cos hi ha la bassa que feia funcionar la central, la qual conserva bona part de la maquinària original. L'altra part del conjunt, destinada a habitatge, consta de tres crugies amb les cobertes de dues vessants de teula, i està distribuïda en planta baixa, dos pisos i altell. Les obertures són rectangulars però cal destacar el portal d'accés a l'interior d'arc apuntat emmarcat amb carreus de pedra i la finestra circular de l'altell. La construcció està arrebossada i pintada, amb unes motllures decoratives situades d'un sol arc de mig punt bastit amb maons disposats a pla, tot i que el basament és bastit en pedra disposada irregularment. Per la part superior, el pont comunica les dues ales de l'edifici.

VII. 30. RENTADOR DEL MOLÍ DE BAIX.

En el canal que hi ha al costat del molí de Baix, tocant a l'entrada del poble pel carrer de Figueres, hi ha una petita construcció amb teulada a doble vessant que servia per protegir de la pluja i les inclemències del temps a les dones que venien a rentar la roba en aquest rentador. Aquesta construcció o teulada fou edificada per l'empresari de la central que li interessava que les dones rentessin la roba aquí perquè el sabó servia per engrèixar les màquines i la turbina de la central. Fou construïda cap a finals dels anys 20 del S.XX i restaurada cap a l'any 2000.

VII. 31. FORNS DE CIMENT.

Al costat del molí de Baix o d'en Genover hi ha els forns de ciment d'en Genover. Formen quatre cavitats amb arc de mig punt en un mur de pedra devastada i argamassa, per damunt del qual hi ha el carrer de Figueres. Hi ha restes de la xemeneia dels forns. Són de finals del S.XIX i actualment presenten un procés de degradació degut a les moltes esquerdes produïdes per les arrels d'uns pins que hi ha damunt dels forns.

Caldria una intervenció urgent si no es volen perdre aquests elements d'arqueologia industrial.

VII. 32. LA MOLINA.

Antic molí fariner al costat de la carretera de Les Escaules a Boadella que segueix el curs de la Muga. El mecanisme d'aquest molí utilitzava l'aigua d'un rierol que té al

costat pocs metres abans de desaiguar a la Muga. Aquest rierol només porta aigua en èpoques de pluja i aprofitava l'aigua que sobrava del torrent de la Caula que passa prop de les Masies de Les Escaules o part alta de l'actual carrer de Figueres.

Aquest edifici podria ser d'època medieval però la construcció actual sembla ser dels segles XVII-XVIII. Ha conservat força la seva estructura original, i permet comprovar que els molins eren edificacions petites amb els baixos destinats a la maquinària del molí i el pis superior destinat a habitatge del moliner i la seva família.

VII. 33. MOLÍ NOU D'EN FORTIANA.

Aquest edifici situat a l'entrada del poble de Les Escaules, al carrer de Figueres, on hi ha l'edifici de les antigues escoles fou edificat durant el S.XIX per la família Fortiana de Les Escaules. Aprofitava l'aigua del torrent de la Caula distribuïda des de la part alta del carrer de Figueres en el lloc anomenat les Masies per canals i recs. Primer fou molí de farina i cap a finals del S.XIX convertit en molí per fer cimà. Va estar en funcionament fins a finals dels anys 70 del S.XX. Actualment està destinat a vivendes.

VII. 34. MOLÍ D'EN PALLISSERA O D'EN TRAVÉ. ACTUAL CAN CAIXÀS.

Es troba a la part alta del carrer de Figueres de les Escaules en el lloc anomenat les Masies. L'edifici actual és un gran edifici al costat de la bassa del molí que pertany a la reconstrucció feta durant els anys 20 del S.XX per destinar l'antic molí a central hidroelèctrica.

Podria ser un antic molí fariner d'època medieval que aprofitava l'aigua del torrent de la Caula distribuïda per recs i canals per alimentar els molins que hi havia per aquesta zona, les cases i els horts.

Antigament pertanyia a la família Pallissera, després durant el S.XIX va passar a la família Travé de Maià i a principis del S.XX va servir de molí per fer ciment.

Cap als anys 20 del S.XX va passar a la família Caixàs provinent de Biure, que va convertir l'antic molí en central hidroelèctrica i vivenda. Era la central que fins a finals dels anys 60 del S.XX va subministrar electricitat a tot el poble de Les Escaules. L'Ajuntament signà el contracte amb Jaume Caixàs Grebul el novembre de 1920 i poc després s'instal·là l'electricitat al poble.

Segons un llibre inèdit escrit l'any 1730 per Gregori Pallisser, regidor del comú de Llers, s'especifica que les Escaules, durant el S.XIV tenia nou molins. Aquests molins estaven repartits sis a la Muga i tres més al torrent de la Caula.

VII. 35. MOLÍ D'EN BORRÀS.

Situat a la part alta del carrer de Figueres, al lloc anomenat les Masies i a uns 50 metres de la darrera casa del carrer. És una casa aïllada, antic molí fariner al costat d'un pont i del torrent dit de Fontanilles que agafa aigua del torrent de la Caula. Conserva força l'estructura original d'un antic molí, amb els murs de la bassa i la resclosa. La casa ha estat restaurada com a vivenda. Conserva la pedra al descobert i muntants a portes i finestres de pedra tosca.

Presenta planta rectangular, format per dos cossos adossats, amb la coberta de teula d'un sol vessant i distribuït en planta baixa i dos pisos. La façana principal, orientada a tramuntana, presenta un portal d'accés d'arc rebaixat adovellat amb els brancals bastits amb carreus de pedra ben desbastats. Al primer pis hi ha una finestra rectangular bastida amb maons, i, a la planta superior, una porta rectangular amb l'emmarcament arrebossat. Adossat a la façana posterior hi ha un cos cobert amb terrassa al nivell del pis superior, que presenta un portal arrebossat i reformat i,

al pis, una finestra bastida amb carreus de pedra ben desbastats. La resta d'obertures de l'edifici són de la mateixa tipologia que el cas anterior.

A l'interior, la planta baixa està coberta per una gran volta rebaixada bastida amb maons disposats a pla, dividida per arcs formers recolzats als murs laterals de l'edifici. La construcció està construïda amb pedra sense treballar de diverses mides, lligada amb abundant morter de calç.

Tot i ser d'origen medieval l'edifici actual sembla dels S.XVIII-XIX.

VII. 36. EDIFICI DE LA CAULA.

Al costat del salt d'aigua de la Caula d'uns 30 metres d'alçada i de les coves on s'hi

VII. 37. POU DEL GLAÇ DE LA CAULA.

A llevant i a molt poca distància del salt de la Caula, en un replà inferior del cingle, hi ha un pou del glaç.

Es creu que aquest pou, per la seva estructura, és del S.XVIII. Tot i això, segons uns estudis de l'any 1626, es diu que el pou de glaç de les Escaules fou construït damunt d'una antiga construcció romana que segurament servia per emmagatzemar aigua.

L'indret on se situa aquest pou de glaç és obac, tal com correspon a la situació que ha de tenir aquest tipus d'edificacions. El que sorprèn més són les grans dimensions -10 m. de diàmetre- i el seu bon estat de conservació.

De planta circular, la seva coberta cupular resta intacta, com també les altres estructures. Les obertures tenen llindes

trobaren restes de poblament prehistòric hi ha un edifici-casa que va ser des dels anys 20 del S.XX i fins fa uns anys un restaurant. Va ser un lloc turístic on a principis del S.XX hi venien molta gent de Figueres a passar-hi els diumenges principalment a l'estiu. L'edifici no presenta elements d'interès constructiu i al costat hi té un forn de ciment petit segurament de principis del S.XX.

monolítiques. El mur és molt gruixut, fet amb pedres força grans i sense escairar.

El fet que sigui un pou de glaç tan gran fa pensar que la seva producció devia ser important. El seu consum devia depassar la dels pobles de la rodalia.

Aprofitava el gel que es formava a la Muga i al torrent de la Caula durant l'hivern.

Per tradició oral es manté encara el record segons el qual el glaç era transportat amb carros, cobert amb saques i boll –palla i pellofa sobrant dels treballs de l'era-, pràctica habitual en aquestes feines, ja que era un material que contribuïa a mantenir el gel, aïllant-lo de la temperatura exterior.

VII. 38. FORN DE CIMENT D'EN SAGRERA.

Uns 100 metres després de la Caula, al costat de la carretera que va de Pont de Molins a Les Escaules hi ha les restes del forn de ciment d'en Sagrera que conserva part dels elements d'un antic forn de ciment de principis del S.XX. Es troba en un estat d'abandó total.

Es diu que el glaç es portava a Figueres, però també al port de Roses, on era embarcat, probablement a Barcelona.

VII. 39. RESCLOSA DEL MOLÍ D'EN MIRÓ.

Resclosa de l'antic molí d'en Miró, possiblement d'origen medieval encara que la resclosa actual fou refeta i modificada a finals del S.XIX. Es conserva tot el canal que conduïa l'aigua al molí que a finals del S.XIX va convertir-se en molí per fer ciment.

VII. 40. MOLÍ D'EN MIRÓ.

Situat a llevant del nucli urbà de les Escaules. Ubicat al peu de la carretera GIV-5041 i a tocar el curs del riu la Muga. Edifici aïllat de planta rectangular format per tres cossos adossats, amb les cobertes

de teula d'una i dues vessants i distribuït en planta baixa i pis, o bé dos pisos. En general, les obertures de la construcció són rectangulars i amb els emmarcaments arrebossats. Destaca, de la façana de migdia, un arc de mig punt bastit amb maons i actualment tapiat. La construcció conserva part de l'estructura de l'antic molí, amb voltes d'arc rebaixat i de mig punt bastides de pedra i maó.

És un edifici d'origen medieval, antic molí fariner de la casa Miró de les Escaules, família documentada a Les Escaules des del s.XIII. Durant la segona meitat del s.XIX aquest molí fou convertit en fàbrica de ciment. Les moles servien per moldre pedres de calç.

En la sessió de l'Ajuntament de Boadella de l'any 1894 l'empresari Jaume Riera Bofill demanà permís per construir quatre ponts o passos damunt la Muga, en el camí que anava de les Escaules a Pont de Molins. La intenció era millorar el servei de la fàbrica de ciment anomenada Molí d'en Miró, de les Escaules.

Consta que l'any 1865, al molí d'en Miró, hi havia "hornos para la fabricación de cemento romano".

VIII. EL RIU "LA MUGA" EN EL FUTUR EN EL MUNICIPI DE BOADELLA-LES ESCAULES.

En els darrers anys el municipi de Boadella i Les Escaules ha donat més importància al pas del riu la Muga pel seu terme municipal. Ja queda més lluny en el temps (anys 70 del S.XX) quan encara molta gent del poble tirava les escombraries en el riu mateix o en còrrecs propers. Hi havia una abocador de deixalles al costat del canal del carrer Nou, un altre al clot de les Ànimes al costat mateix de l'església i en el mateix pont del poble es veien a relluir quan feia sol llaunes i altres escombraries entres les pedres i l'aigua del riu (quelcom semblant passava també a Les Escaules). Fins a mitjans dels anys 80 del S.XX no hi havia un sistema de clavegueram i totes les aigües fecals anaven directament als torrents del poble i al riu. Cap a aquella època es varen fer els sistemes de clavegueres a Boadella i Les Escaules amb dos dipòsits decantadors que varen millorar la situació.

Amb la recollida d'escombraries iniciada cap a finals dels anys 80 del S.XX es va acabar amb els abocadors incontrolats de deixalles que hi havia en certs llocs tant de Boadella i Les Escaules, inclús ja s'ha dit que el mateix riu servia d'abocador.

També des dels anys 90 del S.XX s'han millorat les explotacions ramaderes de granges de porcí del municipi per tal de contaminar menys les aigües del riu amb noves normatives.

De cares al futur s'haurien de construir dos nous dipòsits decantadors o dues depuradores per cada poble doncs els actuals s'han quedat gairebé inservibles per atendre les noves necessitats de la població i contaminar menys el riu.

Arribant a principis del S.XXI la creació del Camí Fluvial de la Muga, que segueix el riu Muga des d'Empuriabrava fins Sant Llorenç de la Muga, tot senyalitzat per excursionistes i ciclistes, en el tram

de Boadella i Les Escaules, com per la resta de municipis per on passa el camí, ha servit a aquests pobles a donar-li un nou valor al riu des del punt de vista turístic, patrimonial i de salut pública. Aquest camí ha posat de relleu l'interès paisatgístic i ecològic del riu.

En el futur, degut al canvi climàtic ens enfrontem a una Muga cada cop amb menys aigua i amb un embassament de Darnius-Boadella que presentarà més èpoques amb poca aigua degut a les sequeres persistents que cada vegada més afecten la regió de la Mediterrània. S'haurà de buscar un punt d'equilibri per tenir aigua pel consum humà, ramaderia, agricultura i assegurar el caudal ecològic del riu per mantenir en bon estat els ecosistemes.

També s'ha de trobar un equilibri entre la recuperació del curs natural del riu, i minimitzar l'impacte de les infraestructures humanes construïdes al llarg del riu per treure'n un profit econòmic, tot preservant-les com elements d'interès arqueològic, històric i etnogràfic. Elements que recuperats i restaurats poden servir per atraure un turisme cultural i de retruc afavorir l'economia del municipi.

Iniciatives com el "pas pels peixos" de la resclosa del Colze és un exemple a seguir i mantenir per alleugerir l'impacte d'una construcció humana en el curs del riu i alhora mantenir un element d'arqueologia industrial que seria incomprendible fer-lo desaparèixer.

El riu Muga és un valor que cal preservar i mantenir-lo sa i viu tot preservant els seus ecosistemes i alhora s'han de preservar també tots aquells elements d'interès històric i arqueològics que han sorgit de l'activitat humana vinculada a aquest curs d'aigua al llarg dels segles.

En aquest sentint des de les coves de poblament prehistòric de les Escaules, passant per les restes de molins medievals, ponts, centrals hidràuliques, forns de teules o de cimà, pous del glaç és un ric patrimoni que si no el preservem, identifiquem, restaurem, estudiem o donem a conèixer ens restarà identitat com a poble i la nostra vinculació amb aquest riu.

David Serra i Busquets

Cronista Oficial de Boadella i Les Escaules

Boadella d'Empordà-Les Escaules, 2024.